

UNIVERZITA KARLOVA

FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD

Institut mezinárodních studií

Bakalářská práce

2017

Zuzana Prokopová

UNIVERZITA KARLOVA

FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD

Institut mezinárodních studií

Zuzana Prokopová

**Západní reakce a sovětská argumentace
v případě anexe Pobaltí Sovětským svazem
roku 1940**

Bakalářská práce

Praha 2017

Autor práce: **Zuzana Prokopová**

Vedoucí práce: **doc. PhDr. Luboš Švec, CSc.**

Rok obhajoby: **2017**

Bibliografický záznam

PROKOPOVÁ, Zuzana. *Západní reakce a sovětská argumentace v případě anexe Pobaltí Sovětským svazem roku 1940*. Praha, 2017. 53 s. Bakalářská práce (Bc.) Univerzita Karlova, Fakulta sociálních věd, Institut mezinárodních studií. Katedra ruských a východoevropských studií. Vedoucí bakalářské práce doc. PhDr. Luboš Švec, CSc.

Abstrakt

Tato práce pojednává o reakci mezinárodní komunity na okupaci a následné připojení pobaltských států k Sovětskému svazu roku 1940. Hlavním cílem práce je zodpovědět otázku, jak se k anexi postavily dvě západní mocnosti, Spojené státy americké a Velká Británie. Práce se věnuje zahraničním politikám USA a Velké Británie vůči Sovětskému svazu během druhé světové války, kdy se obě západní země rozhodly odmítnout legitimitu anexe. Práce vysvětluje, za jakých okolností se vlády a jejich čelní představitelé museli rozhodovat. Při analýze americké zahraniční politiky se práce zabývá i Stimsonovou doktrínou z roku 1932, která byla důležitá pro formulování politiky neuznávání silových zabrání území a byla použita i na situaci v Pobaltí. Práce se dále věnuje budování protihitlerovské koalice, tzv. Velké trojky, a konferencím tří státníků. Pobaltská otázka byla sporným bodem při jednáních, avšak na Teheránské konferenci byla vyřešena tichým přijetím faktu, že pobaltské státy byly součástí Sovětského svazu. Uznání *de iure* však nikdy nebylo uděleno. Práce také nastiňuje vývoj událostí v Pobaltí v období od srpna 1939 do anexe v létě 1940. Dalším tématy, o kterých tato práce stručně pojednává, je sovětská argumentace pro ospravedlnění anexe, otázka mezinárodního práva a legitimacy pobaltské anexe. Práce vznikla na základě analýzy primárních i sekundárních zdrojů.

Abstract

This bachelor thesis deals with the international reaction to the occupation and following incorporation of the Baltic States into the Soviet Union in 1940. The main aim of this thesis is to answer question „What was the attitude of two western powers, the USA and the United Kingdom, regarding the annexation?“. This thesis focuses on foreign policies of the USA and the UK towards the Soviet Union during the Second

World War, both western countries decided to refuse the legitimacy of the annexation. This thesis also explains under which circumstances the governments and leaders of both states had to make decisions. In the analysis of the US foreign policy this thesis also deals with the Stimson Doctrine from the year 1932, which was important for the formulation of the US policy of non-recognition of forcible seizure of territory. The Doctrine was used in the case of the Baltic States, as well. Thesis further focuses on the formation of the Grand Alliance, also known as Big Three, and conferences of three allied leaders. The Baltic question had been an issue during the negotiations but at the Tehran Conference western leaders agreed to accept Soviet annexation *de facto*. However, *de iure* recognition has never been granted. This thesis also explains the events in the Baltics from August 1939 until the annexation in the summer of 1940. Other topics included in this thesis are arguments which USSR used for justification of the annexation, the question of international law and the legitimacy of annexation of the Baltic States. This thesis is an analysis based on primary and secondary sources.

Klíčová slova

Pobaltí, anexe, Sovětský svaz, Roosevelt, Churchill, Stalin, Teheránská konference, Pobaltská otázka

Keywords

Baltics, annexation, Soviet Union, Roosevelt, Churchill, Stalin, Tehran Conference, Baltic question

Rozsah práce: 92 928 znaků s mezerami

Prohlášení

1. Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracovala samostatně a použila jen uvedené prameny a literaturu.
2. Prohlašuji, že práce nebyla využita k získání jiného titulu.
3. Souhlasím s tím, aby práce byla zpřístupněna pro studijní a výzkumné účely.

V Praze dne 16. 5. 2017

Zuzana Prokopová

Poděkování

Na tomto místě bych ráda poděkovala doc. PhDr. Luboši Švecovi, CSc. za odborné vedení, trpělivost, ochotu, cenné rady a vynaložený čas.

TEZE BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

Jméno:

Zuzana Prokopová

E-mail:

30190607@fsv.cuni.cz

Studijní obor:

Mezinárodní teritoriální studia, prezenční

Semestr a školní rok zahájení práce:

Zimní semestr, 2016/2017

Semestr a školní rok ukončení práce:

Letní semestr, 2016/2017

Vedoucí bakalářského semináře:

PhDr. Vít Smetana, Ph.D.

Vedoucí práce:

doc. PhDr. Luboš Švec, CSc.

Název práce:

Západní reakce a sovětská argumentace v případě anexe Pobaltí Sovětským svazem roku 1940

Charakteristika tématu práce (max. 10 řádek):

Práce pojednává o reakci západních zemí na anexi a okupaci Pobaltí Sovětským svazem roku 1940. Hlavním cílem práce je zodpovědět otázku, jak se k anexi postavily vlády dvou důležitých západních mocností té doby, tj. Spojených států amerických a Velké Británie. Jejich odmítavé reakce měly vliv na pokračující fungování pobaltských diplomatických misí a na obnovení nezávislosti baltických států po rozpadu Sovětského svazu roku 1991. Dalším cílem práce je ve stručnosti vysvětlit celý proces posilování sovětského vlivu v Pobaltí od smlouvy s Německem ze srpna 1939 až do samotné okupace a anexe států v červnu 1940. Práce také odpovídá na otázku, zda byla anexe legitimní a jaké argumenty pro ospravedlnění svých akcí v Pobaltí Sovětský svaz používal.

Zdůvodnění úprav a změn tématu od zadání projektu do odevzdání práce (max. 10 řádek):

Původním plánem bylo popsat pouze okamžitou reakci na anexi Pobaltí. Později bylo téma časově rozšířeno až do konce druhé světové války, protože je zajímavé sledovat vývoj zahraničních politik západních mocností v kontextu budování protihitlerovské koalice se Sovětským svazem. Přibyl také popis vývoje mezinárodního práva vzhledem k neuznávání silových zabrání území, které je důležité pro stanovení, zda byla anexe Pobaltí legitimní či ne.

Struktura práce (hlavní kapitoly obsahu):

1. Úvod
2. Meziválečná situace
3. Posilování sovětského vlivu v Pobaltí
4. Mezinárodní právo a anexe
5. Sovětská argumentace
6. Mezinárodní reakce na anexi Pobaltí
7. Reakce Velká Británie
8. Reakce Spojených států amerických
9. Konference Velké trojky
10. Závěr

Prameny a literatura (výběrová bibliografie, max. 30 hlavních titulů):

1. Hough, William J. H. „The Annexation of the Baltic States and Its Effect on the Development of Law Prohibiting forcible Seizure of Territory“. *New York Law School*

Journal of International and Comparative Law 6, č. 2 (zima 1985): 301 – 533.

2. Doenecke, Justus D. a Mark A. Stoler. *Debating Franklin D. Roosevelt's Foreign Policies, 1933 – 1945*. Lanham: Rowman & Littlefield Publishers, Inc., 2005.
3. McHugh, James T. a James S. Pacy. *Diplomats Without a Country: Baltic Diplomacy, International Law and the Cold War*. Westport: Greenwood Press, 2001.
4. Plakans, Andrejs. *Experiencing Totalitarianism. The Invasion and Occupation of Latvia by the USSR and Nazi Germany 1939 – 1991*. Bloomington: AuthorHouse, 2007.
5. Dallek, Robert. *Franklin D. Roosevelt and American Foreign Policy, 1932 – 1945 (With new afterword)*. New York: Oxford University Press, 1995.
6. Mälksoo, Lauri. *The Illegal Annexation and State Continuity: The Case of the Incorporation of the Baltic States by the USSR*. Leiden: Brill Academic Publishers, 2003.
7. Piirimäe, Kaarel. *Roosevelt, Churchill and the Baltic Question. Allied Relations during the Second World War*. New York: Palgrave Macmillan, 2014.
8. Grava-Kreituse Ilga. et. al., eds. *The Occupation and Annexation of Latvia 1939 – 1940. Documents and Materials*. Riga, 1995.
9. Hiden, John, Vahur Made and David J. Smith, eds. *The Baltic Question during the Cold War*. Londýn: Routledge, 2008.
10. Švec, Luboš, Vladimír Macura a Pavel Štoll. *Dějiny Pobaltských zemí*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1996.
11. Сазонов, Анатолий А. „Советская оккупация Прибалтики“ в архивных документах. Москва: Институт Социально-Политических Исследований РАН, 2009.
12. Зубкова, Елена. *Прибалтика и Кремль, 1940-1953*. Москва: ПОССПЭН, 2008.

Podpis studenta a datum

Schváleno	Datum	Podpis
Vedoucí práce		
Vedoucí bakalářského semináře		
Garant oboru		

Obsah

1. ÚVOD.....	3
1.1 <i>Téma práce, výzkumné otázky, metodologie</i>	3
1.2 <i>Struktura práce</i>	5
1.3 <i>Rozbor literatury</i>	6
2. MEZIVÁLEČNÁ SITUACE.....	8
2.1 <i>Sbližování Sovětského svazu a nacistického Německa</i>	11
2.1.1 <i>Pakt Molotov-Ribbentrop</i>	11
2.1.2 <i>Smlouva o hranicích a přátelství</i>	12
3. POSILOVÁNÍ SOVĚTSKÉHO Vlivu V POBALTÍ	13
3.1 <i>Situace po podepsání Smluv o vzájemné pomoci</i>	14
3.2 <i>Plánování okupace a následné anexe</i>	15
3.3 <i>Ultimáta</i>	16
3.4 <i>Od okupace k anexi a přijetí do SSSR</i>	17
3.5 <i>Německá okupace 1941 - 1944</i>	18
3.6 <i>Druhá sovětská okupace a postupné obnovení nezávislosti</i>	19
4. MEZINÁRODNÍ PRÁVO A ANEXE	19
4.1 <i>Byla anexe Pobaltí legální?</i>	21
5. SOVĚTSKÁ ARGUMENTACE	21
5.1 <i>Pobaltská vojenská aliance</i>	22
5.2 <i>Svobodné volby</i>	22
5.3 <i>Anexe Pobaltí podložena vůlí lidu</i>	22
5.4 <i>Podřízení sovětským požadavkům</i>	23
5.5 <i>Pobaltští prezidenti</i>	23
6. MEZINÁRODNÍ REAKCE NA ANEXI POBALTÍ.....	24
6.1 <i>Nacistické Německo a fašistická Itálie</i>	25
6.2 <i>Švédsko</i>	25
6.3 <i>Situace po druhé světové válce</i>	26
6.4 <i>Pobaltští diplomaté</i>	26
7. REAKCE VELKÉ BRITÁNIE	27
7.1 <i>Spojenectví se Sovětským svazem</i>	29
7.2 <i>Vztah k pobaltským diplomatům</i>	32
8. REAKCE SPOJENÝCH STÁTŮ AMERICKÝCH.....	32
8.1 <i>Stimsonova doktrína</i>	32
8.2 <i>Vztah se Sovětským svazem</i>	33
8.3 <i>USA v prvních letech druhé světové války</i>	33
8.4 <i>Reakce na sovětské akce v Pobaltí</i>	35
8.5 <i>Wellesova deklarace</i>	36
8.6 <i>Budování spojenectví se Sovětským svazem</i>	37
8.7 <i>Atlantická charta</i>	38
8.8 <i>Cesta k užší spolupráci</i>	39
8.9 <i>Plán na Organizaci spojených národů</i>	39
8.10 <i>Vztahy v pozdních letech války</i>	40
8.11 <i>Poválečná situace</i>	41
9. KONFERENCE VELKÉ TROJKY	41
9.1 <i>Plánování první konference</i>	42
9.2 <i>Konference v Moskvě</i>	44
9.3 <i>Teheránská konference</i>	44
9.3.1 <i>Pobaltská otázka na Teheránské konferenci</i>	45
9.4 <i>Vývoj v dalších letech</i>	46

9.4.1 Jaltská konference.....	47
9.4.2 Situace po druhé světové válce.....	47
10. ZÁVĚR.....	48
SUMMARY	50
POUŽITÁ LITERATURA.....	52
<i>Primární zdroje.....</i>	<i>52</i>
<i>Sekundární zdroje .....</i>	<i>52</i>

1. Úvod

1.1 Téma práce, výzkumné otázky, metodologie

Tato práce se zabývá událostmi, které nastaly po sovětské okupaci tří pobaltských států, tj. Lotyšska, Litvy a Estonska, a jejich následném připojení k Sovětskému svazu. Hlavním cílem práce je popsat reakci západních mocností, zejména Spojených států amerických a Velké Británie, protože se jednalo o nejdůležitější velmoci té doby. Vedlejším cílem je přiblížit, jakými argumenty Sovětský svaz okupaci a následnou anexi obhajoval a proč většina z nich byla dle mého názoru i názorů různých autorů lživá.

Jako hlavní výzkumné otázky jsem si stanovila „Jak se západní velmoci postavily k sovětské anexi pobaltských států?“ a „Jaké argumenty používal Sovětský svaz pro ospravedlnění svých akcí v Pobaltí roku 1940?“. Pro získání odpovědí jsem analyzovala zejména zahraniční politiku Velké Británie, Spojených států amerických a Sovětského svazu během druhé světové války. Obě západní mocnosti se rozhodly pro politiku neuznání anexe *de iure*, později však bylo nutné přijmout situaci jako fakt. Důležitými osobnostmi této doby byli britský premiér Winston Churchill (v době anexe byl již ve funkci), americký prezident Franklin D. Roosevelt a generální tajemník Komunistické strany Sovětského svazu Josif V. Stalin. Klíčové pro rozhodování o legitimitě sovětských akcí bylo vyjednávání protihitlerovské koalice, tzv. Velké trojky, kterou tvořili výše zmíněny státy.

Nové pobaltské sovětské republiky zůstaly součástí Sovětského svazu bezmála padesát let. Téma mezinárodní reakce je důležité z hlediska mezinárodního práva, případ Pobaltí je klíčový pro vývoj zákonů a pravidel pro uznávání anexí. Například v Chartě Organizace spojených národů z roku 1945 již byla pravidla jasně nastavena. Násilné zabránění pobaltského regionu neuznala většina mezinárodní komunity, jednalo se o první případ, kdy se státy shodly, že připojení bylo nelegitimní. Díky tomuto rozhodnutí bylo pro státy Pobaltí po roce 1991 snazší obhajovat státní kontinuitu s meziválečnými republikami a právo na nezávislost.

Téma je také důležité v kontextu budování protihitlerovské koalice. Mezi státníky existovaly spory o legitimitě sovětského připojení Pobaltí, které bylo později tiše odsouhlaseno. *De iure* uznání však nikdy nebylo uděleno. Po druhé světové válce se

Velká trojka rozdělila na západní a východní blok, které mezi sebou měly neshody, a pobaltská otázka byla jedním ze sporných bodů.

Pro situaci obyvatel Pobaltí a postavení pobaltských států bylo důležité zejména neuznání anexe Spojenými státy. Americká vláda a prezident se rozhodli vydat jako reakci na anexi deklaraci, která byla v souladu se Stimsonovou doktrínou z roku 1932. Hlavními autory byli diplomat Loy W. Henderson a státní podtajemník Sumner Welles, deklarací byla odmítnuta sovětská agrese a okupace. Díky této deklaraci mohly pobaltské státy během celého období, kdy byly součástí Sovětského svazu, provozovat diplomatické mise ve vybraných státech. Rovněž nemohlo například dojít k násilné poválečné repatriaci obyvatel Pobaltí do Sovětského svazu.

Téma anexe a dlouhé sovětské okupace je dodnes důležité pro vztahy mezi národnostmi na území pobaltských států. Ve všech třech republikách stále existuje početná rusky mluvící menšina, která se tam usadila i díky spojení se Sovětským svazem. Například v Lotyšsku však ruskojazyčná menšina čítá cca 28 % populace a v hlavním městě Riga žije stejný počet Lotyšů a rusky mluvících. Mezi starší generací Lotyšů je stále patrný negativní pohled na rusky mluvící obyvatele jako na potomky bývalých okupantů. Mladší lidé se dnes tolik nezabývají křivdami, které zažili jejich rodiče, nicméně jistý rozestup je stále patrný, například v existenci různojazyčného školství.

Anexí byla vytvořena také sporná území, která dříve patřila pobaltským státům, následně však byla připojena k Ruské sovětské republice. Ani po rozpadu Sovětského svazu nebyla tato území navrácena původním státům. Jedná se například o oblast Abrene, která byla dříve lotyšská a dnes je součástí Ruské federace. Tyto spory později vedly k průtahům ve vyrovnání mezi státy Pobaltí a Ruskem, hraniční smlouvy byly uzavřeny více než 15 let po rozpadu Sovětského svazu. Například hraniční smlouva s Estonskem byla podepsána až roku 2014.

Na období, kdy byly pobaltské státy součástí Sovětského svazu, je pohlíženo rozdílně. V Pobaltí je toto období jasně viděno jako okupace, proti tomu se však staví ruská historiografie. Zkušenost s okupací a agresí východního souseda je v pobaltských republikách stále patrná, po anexi Krymu Ruskou federací v roce 2014 se pobaltské státy začaly obávat, že mohou být další na řadě v rozpínavosti Ruské federace. Z tohoto důvodu je v těchto státech posílena přítomnost vojsk NATO.

Metodou této práce je převážně deskriptivní analýza založená na primárních a sekundárních zdrojích. Zdroje jsou zpracovány s použitím přímé i nepřímé metody historického výzkumu. Cílem je analyzovat zahraniční politiku Spojených států a Velké Británie ve vztahu k pobaltským státům během druhé světové války, dále pak ve vztahu k Sovětskému svazu. Práce je případovou studií, která se zabývá otázkou neuznání anexe.

1.2 Struktura práce

Práce je rozdělena do deseti hlavních kapitol. V první se krátce zabývám situací pobaltských států v meziválečném období, pozdějším sblížením Sovětského svazu a Německa, které vedlo až k uzavření Smlouvy o neútočení a přátelství a rozdělení sfér vlivu ve východní Evropě. V poslední části této kapitoly popisují sovětsko-německou Smlouvu o hranicích a přátelství ze září 1939.

Druhá kapitola shrnuje dění od září 1939, kdy Sovětský svaz začal posilovat svůj vliv v Pobaltí. Popisují zde Smlouvy o vzájemné pomoci, které všechny tři republiky uzavřely se Sovětským svazem, dále postupné plánování anexe. Předposlední částí této kapitoly je popis průběhu samotné anexe, tedy událostí od předání sovětských ultimát pobaltským vládám v červnu 1940 až do připojení republik k Sovětskému svazu v srpnu 1940. Na závěr ještě krátce popisují situaci při německé okupaci Pobaltí během let 1941 a 1944 a následné obnovení sovětské moci v regionu.

V třetí kapitole se věnuji tomu, jak na anexi pohlíží mezinárodní právo. Je zde nastíněn historický vývoj nahlížení na násilné připojení území cizího státu a celkově použití agrese v mezinárodním právu. V podkapitole se zabývám tím, zda byla anexe Pobaltí legální.

Čtvrtou kapitolu věnuji sovětské argumentaci, kterou byla anexe obhajována. Většina argumentů nebyla objektivní, spíše uzpůsobena stanoviskům Sovětského svazu, jednalo se o překroucení reality nebo o jiný vyklad faktů.

Kapitola pátá je věnována reakci mezinárodní komunity na sovětskou okupaci a anexi Pobaltí. Dále zde popisují odpověď vybraných zemí, zajímavá je například odlišná švédská odezva. Další částí kapitoly je vztah států k diplomatickým zástupcům původních republik v situaci, kdy tyto *de facto* přestaly existovat.

Šestá kapitola se zabývá reakcí Velké Británie, popisují v ní vývoj od neuznání přes možné uznání pro užší spolupráci se Sovětským svazem až po uzavření britsko-sovětské dohody v květnu 1942 bez vyřešení územních otázek. Kapitolou prostupuje hlavní myšlenka, že Velká Británie musela ve vztahu k Sovětskému svazu a pobaltské otázce zvažovat více faktorů, mimo jiné i možnou sovětskou dominanci nad poválečnou Evropou.

V sedmé kapitole popisují reakci Spojených států. Zabývám se v ní Stimsonovou doktrínou a Wellesovou deklarací, které řešily postoj USA k silovým zabráním území. Ve stručnosti popisují také podepsání Atlantické charty a plánování poválečné Organizace spojených národů. Spojené státy po celou dobu nejsilněji zastávaly pozici neuznání sovětské anexe.

Pro pobaltskou otázku byly důležité i konference tzv. Velké trojky. V osmé kapitole popisují podrobněji Teheránskou, na které byla otázka vyřešena. Tato konference v závěru roku 1943 byla první, na které se sešli Churchill, Roosevelt a Stalin. Otázka Pobaltí zde byla vyřešena tichým souhlasem se sovětským vlivem v regionu, uznání *de iure* však nebylo poskytnuto.

1.3 Rozbor literatury

Při psaní práce jsem používala primární i sekundární zdroje. Primárními zdroji pro mě byly edice dokumentů, ve kterých jsou obsaženy různé smlouvy, dopisy, telegramy či zprávy o situaci. Jsou mezi nimi také *Stimsonova doktrína* a *Wellesova deklarace*, které byly klíčové zejména pro kapitulu o reakci Spojených států. Důležité pro mě byla publikace¹ editovaná lotyšskou historičkou Ilgou Kreituse a kniha² editovaná lotyšským profesorem Andrejsem Plakanssem. Dokumenty se v obou zdrojích shodovaly zněním, takže nebyl důvod jim nedůvěřovat.

Česká historiografie se přímo tématem anexe Pobaltí a mezinárodní reakce nezabývá dostatečně. Jedním z českých zdrojů, který jsem využila pro základní uvedení do tématu, byla kniha³ od docenta Luboše Švece. Většina zdrojů, které používám, je v anglickém a ruském jazyce.

---

¹ Ilga Grava-Kreituse et. al., eds., *The Occupation and Annexation of Latvia 1939–1940. Documents and Materials* (Riga, 1995).

² Andrejs Plakans, *Experiencing Totalitarianism. The Invasion and Occupation of Latvia by the USSR and Nazi Germany 1939–1991* (Bloomington: AuthorHouse, 2007).

³ Luboš Švec, *Dějiny Pobaltských zemí* (Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1996).

Stěžejní knihou pro moji práci byla publikace⁴ od estonského autora Kaarela Piirimäe, který je výzkumným pracovníkem na University of Tartu. Tato kniha z roku 2014 je hlubokou a propracovanou analýzou britské, sovětské a americké zahraniční politiky vzhledem k Pobaltí. Autor navíc vše zařazuje do kontextu druhé světové války a vnitřní situace států, takže se nejedná o publikaci, která by se zabývala primárně Pobaltím a odsuzovala spojenecké akce. Oceňuji také velké množství citací státníků a diplomatů, které podtrhují popsané situace.

Druhým důležitým zdrojem jsou vybrané kapitoly z publikace⁵, ve které jsou sdruženy akademické články o pobaltských státech a jejich vztahu k zahraničním mocnostem. Knihu editovali John Hiden, Vahur Made a David J. Smith, některé kapitoly byly pro moji práci velmi přínosné.

Dalšími dvě důležité publikace jsou od amerického autora Williama J. H. Hougha⁶ a od estonského profesora práv Lauri Mälksoo⁷. Obě knihy se podrobně zabývají pohledem mezinárodní práva na anexi a otázkou legitimacy anexe Pobaltí. Knihy byly významným zdrojem pro moji práci.

Při analyzování americké zahraniční politiky jsem vycházela i z knihy⁸ od amerického historika Roberta Dalleka, který se specializuje na americké prezidenty. Jeho kniha je přínosnou kontextuální analýzou Rooseveltova zahraniční politiky.

Zajímavé je srovnání dvou ruských zdrojů, které jsem využila zejména na kapitolu o sovětské argumentaci. Publikace dokazují, že názor na okupaci a anexi Pobaltí není v ruské historiografii homogenní. Zatímco ruský autor Anatolij Sazonov ve své knize⁹ vychází z oficiální linie politiky, tj. odmítání termínu okupace, ruská historička Jelena Zubkova ve své publikaci¹⁰ kritizuje sovětské akce v Pobaltí. Sazonov obhájuje události roku 1940 tvrzením, že se jednalo o záchranu pobaltských národů před

⁴ Kaarel Piirimäe, *Roosevelt, Churchill and the Baltic Question. Allied Relations during the Second World War* (New York: Palgrave Macmillan, 2014)

⁵ John Hiden, Vahur Made and David J. Smith, eds, *The Baltic Question during the Cold War* (Londýn: Routledge, 2008).

⁶ William J. H. Hough, „The Annexation of the Baltic States and Its Effect on the Development of Law Prohibiting Forcible Seizure of Territory“, *New York Law School Journal of International and Comparative Law* 6, č. 2 (zima 1985).

⁷ Lauri Mälksoo, *The Illegal Annexation and State Continuity: The Case of the Incorporation of the Baltic States by the USSR* (Leiden: Brill Academic Publishers, 2003).

⁸ Robert Dallek, *Franklin D. Roosevelt and American Foreign Policy, 1932–1945 (With a New Afterword)* (New York: Oxford University Press, 1995).

⁹ Анатолий А. Сазонов, „Советская оккупация Прибалтики“ в архивных документах (Москва: Институт Социально-Политических Исследований РАН, 2009).

¹⁰ Елена Зубкова, *Прибалтика и Кремль, 1940-1953* (Москва: ПОССПЭН, 2008).

nacistickým Německem. Druhým argumentem je sovětská hospodářská pomoc, která vedla k pozvednutí životní úrovně v regionu. Podle něj se údajně „pomoci nedá říkat okupace“. Autor rovněž předkládá dokumenty a sděluje čtenářům, aby posoudili situaci sami. Tuto výzvu však používá až po předložení vlastní verze faktů, takže má spíše zájem, aby čtenáři přijali jeho argumenty za vlastní.

Oproti tomu Zubkova se v mnoha bodech shoduje se západními autory a odsuzuje sovětské činy v Pobaltí. Podle ní byly pobaltské státy hrozbou donuceny podřídit se sovětským požadavkům. Zubkova v knize představuje několik sovětských stanovisek a publikace byla cenným zdrojem pro kapitolu o sovětské argumentaci.

V práci používám několik termínů a zkratk, proto je zde chci uvést a vysvětlit. Anexe je jednostranné zabránění cizího území nebo jeho části jiným státem, přičemž oběť ztrácí suverenitu nad anektovaným územím. Anexe je většinou provedena silou nebo pod hrozbou síly.¹¹ Dalšími dvěma pojmy jsou uznání *de iure* a *de facto*. *De iure* znamená právně, tudíž takové uznání, které je plné, konečné a neodvolatelné. *De facto* znamená podle skutečného stavu, v mezinárodním právu se tím myslí uznání, které je omezené a odvolatelné.¹² Pobaltí je používáno jako souhrnný termín pro Lotyšsko, Estonsko a Litvu. Rovněž přídavné jméno pobaltský značí, že podmět či předmět jsou spjaty se státy Pobaltí, například pobaltští diplomaté jsou zástupci Lotyšska, Estonska a Litvy. Zkratka SSSR značí Sovětský svaz a Spojené státy zkracuji jako USA.

2. Meziválečná situace

Separátní mírová smlouva a kapitulace roku 1918 znamenaly pro Rusko rozsáhlé územní ztráty. Z kolapsu dřívějšího impéria však mohly pozitivně těžit ostatní národy, mezi nimi i Lotyšsko, Litva a Estonsko, které roku 1918 vyhlásily nezávislost. Jejich vznik podporovaly země Dohody, zejména Velkou Británií a Francií, které se obávaly, že by region mohlo ovládnout Německo či ruští bolševici. Roku 1920 státy Pobaltí uzavřely mírové smlouvy s Ruskem, ve kterých byla uznána jejich suverenita a nezávislost. Rusko se ve smlouvách také navždy zřeklo suverénních práv na území či obyvatele Pobaltí. Pozdější sovětská vláda hodnotila mírové smlouvy jako pouhé vyjádření slabosti Ruska toho času, nikdy prý nebyla přijata teze, že Pobaltí bude

¹¹ Hana Bradnová et. al., eds., *Encyklopedický slovník* (Praha: Odeon, 1993), 46.

¹² *Ibid.*, 214.

navždy ztracené,¹³ tento region vždy byl pro Moskvu kvůli přístupu k Baltskému moři geostrategicky důležitý.

Nové státy byly roku 1921 přijaty do Společnosti národů, jediný problém s uznáním suverenity měla Litva, protože ještě měl být vyřešen konflikt v oblasti Vilenska a Suvalek, které se nacházely ve východní a jihovýchodní části Litvy. Tyto oblasti v roce 1920 anektovalo Polsko a vytvořilo loutkový stát Střední Litva. Parlamenty Polska a Střední Litvy roku 1922 odhlasovaly připojení města a okolního území k Polsku.¹⁴

První poválečné roky byly pro pobaltské státy těžké, musely se vypořádat se zbytky německých vojsk na svém území. Dalším agresorem byla Rudá armáda, která byla na území poslána, aby ho získala zpět. Cílem bylo vytvořit v regionu sovětské režimy a nástupiště pro šíření bolševické revoluce v Evropě. Obě hrozby byly odvráceny.

Dalším úkolem pro státy byla obnova hospodářství a vytvoření efektivních politických a administrativních aparátů.¹⁵ V pozdějších letech se republikám dařilo hospodářsky, zaměřovaly se zejména na pěstování zemědělských produktů, které se vyvážely do západní Evropy. Ve státech existovaly ve třicátých letech autoritativní režimy, které vznikly převážně jako reakce na krizi parlamentarismu v pobaltských republikách. Režimy se opíraly o armádu a paramilitární skupiny, vzorem pro ně byla fašistická Itálie, nicméně represivní aparát nebyl tvrdý. V Litvě režim vznikl již v roce 1926, ve zbylých státech během třicátých let.¹⁶

Pobaltské státy musely být aktivní v mezinárodních vztazích, protože se nacházely na hranici západu a východu. Měly zájem na tom, aby bylo udrženo status quo nastavené ve Versailles a byl ochráněn mír, bezpečnost a mezinárodní spolupráce. Roku 1934 byla mezi Lotyšskem a Estonskem uzavřena Smlouva o spolupráci a vznikla Baltická dohoda, ve které se členové dohodli na pomoci ve vojenské oblasti a společné zahraniční politice. Zájmy států a vztahy se sousedními zeměmi však byly rozdílné.¹⁷

¹³ Ilga Grava-Kreituse et. al., eds., *The Occupation and Annexation of Latvia 1939–1940. Documents and Materials* (Riga, 1995), 40.

¹⁴ Luboš Švec, *Dějiny Pobaltských zemí* (Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1996), 203.

¹⁵ William J. H. Hough, „The Annexation of the Baltic States and Its Effect on the Development of Law Prohibiting forcible seizure of territory“, *New York Law School Journal of International and Comparative Law* 6, č. 2 (zima 1985), 355-356.

¹⁶ Švec, *Dějiny Pobaltských zemí*, 186-188.

¹⁷ Romuald J. Misiunas a Rein Taagepera, *The Baltic States: Years of Dependence 1940-1980* (Londýn: C. Hurst & Co. Publishers Ltd., 1983), 13.

Na konci třicátých let státy společně vyhlásily zahraniční politiku založenou na neutralitě.¹⁸

Sovětský svaz, který vznikl roku 1922, byl také aktivní v oblasti zahraniční politiky. Byl jedním ze signatářů Briand-Kellogova paktu z roku 1928, který vylučoval válku jako prostředek řešení mezinárodních sporů, kromě případů sebeobrany. Pakt stejného znění, tzv. Litvinovův pakt, uzavřely roku 1933 Lotyšsko, Estonsko, Polsko, Rumunsko a SSSR. Příznivě se SSSR také vyjádřil k založení Baltické dohody.¹⁹

Mezi pobaltskými státy a Sovětským svazem byly v meziválečných dobách podepsány smlouvy o neútočení a neagresi. Roku 1926 uzavřely dohodu Litva a Sovětský svaz, roku 1932 vyjednal SSSR smlouvu s Lotyšskem a stejného roku i s Estonskem. Sovětský svaz ve smlouvách uznal všechny bilaterální smlouvy i povinnosti vůči Společnosti národů, obě strany odmítly podnikat jakékoliv agresivní činy proti celistvosti území nebo politické nezávislosti.²⁰ Sovětský svaz byl pochopitelně motivován revizionismem a také zajištěním stability a bezpečnosti svých západních hranic. Smlouvy zůstaly i přes anexi paradoxně platné až do roku 1945.²¹

Na konci třicátých let i přes snahy o dodržení neutrality a získání záruk od západních mocností nebylo Pobaltí příliš chráněné, západní velmoci v regionu neměly zájmy, proto neposkytly státům bezpečnostní garance. V polovině třicátých let probíhala jednání o kolektivní bezpečnosti, vytvoření tzv. východního Locarna²² a možnosti spolupráce Sovětského svazu, západní a střední Evropy. Pobaltské státy se rozhodly nezúčastnit, protože se nechtěly zařadit do jednoho z nepřátelských bloků.²³ V předválečných letech se státy Pobaltí ocitly mezi dvěma rozpínavými mocnostmi, Německem a SSSR, a vybraly si cestu neutrality. V průběhu roku 1939 uzavřely smlouvy o neútočení s Německem. Realitou smluv však zůstalo, že malé státy neměly žádnou bezpečnostní výhodu a jejich neutralita nezávisela pouze na nich. Bylo tedy jen otázkou času, kdy se dostanou do sféry vlivu jedné nebo druhé mocnosti. Zásadním momentem pro Pobaltí byly srpnové události roku 1939.²⁴

¹⁸ Švec, *Dějiny Pobaltských zemí*, 209-211.

¹⁹ Lauri Mälksoo, *The Illegal Annexation and State Continuity: The Case of the Incorporation of the Baltic States by the USSR* (Leiden: Brill Academic Publishers, 2003), 90-92.

²⁰ Kreituse et al., *The Occupation and Annexation of Latvia*, 4.

²¹ Hough, „The Annexation of the Baltic States“, 366.

²² Na Locarské konferenci roku 1925 byly potvrzeny západní hranice Německa.

²³ Švec, *Dějiny Pobaltských zemí*, 198-201.

²⁴ Ibid., 212-214.

2.1 Sbližování Sovětského svazu a nacistického Německa

Roku 1938 se SSSR cítil ohrožen, jedním z důvodů byla zvýšená spolupráce Polska a Německa a fámy, že se k nim Pobaltí může připojit. Druhým důvodem byla Mnichovská konference, kterou SSSR odmítl jako kapitalistickou konspiraci proti sobě; byl přesvědčen, že se západní velmoci spojí s Německem a provedou útok na Sovětský svaz.²⁵ Situace se změnila po březnu 1939, kdy Hitler obsadil Československo, západní velmoci procitly a začaly hledat spojence.

Moskva si tak mohla diktovat svou cenu, mezi zájmy Sovětského svazu patřily územní expanze spojená s revizionismem a bezpečnost.²⁶ Západní mocnosti tehdy nebyly ochotné souhlasit s porušením hranic států jen pro spolupráci se SSSR. Také se obecně věřilo, že mezi Německem a Sovětským svazem je nepřekonatelné nepřátelství a že Německo má zájem na nezávislém Pobaltí,²⁷ proto ostatní státy ani nepomýšlely na to, že existuje možnost spolupráce mezi dvěma bývalými nepřáteli.²⁸ Nicméně Německo bylo pro spolupráci připraveno dělat ústupky, což Stalinovi pomohlo v rozhodování, s jakou stranou začne vyjednávat.²⁹

2.1.1 Pakt Molotov-Ribbentrop

Výsledkem jednání mezi Německem a SSSR byla Smlouva o neútočení a přátelství z 23. srpna 1939, která byla doplněna o tajný protokol, používán je také název Pakt Molotov-Ribbentrop. Podepsáním se státy zavázaly k neutralitě, k řešení sporů smířčí cestou a k vyloučení spolupráce se třetími stranami, pokud by spolupráce ohrozila zájmy druhého signatáře.³⁰ V tajném protokolu byly rozděleny sféry vlivu ve východní Evropě, hranicemi mezi sférami v Pobaltí byla litevská severní hranice. Německo tak získalo Litvu a volnou ruku v útoku na Polsko. Na oplátku se do sovětské sféry vlivu dostaly část Polska, Finsko, Estonsko, Lotyšsko a Besarábie. Hitler si původně nárokoval část Lotyšska včetně Rigy, ale nakonec ustoupil. Oba státy také deklarovaly, že Vilnius bude opět litevský a že doplňkový protokol zůstane v naprosté tajnosti.³¹

²⁵ Kreituse et al., *The Occupation and Annexation of Latvia*, 20-21.

²⁶ Ibid., 37.

²⁷ Ibid., 31.

²⁸ Jukka Rislakki, *The Case for Latvia. Disinformation Campaigns Against a Small Nation* (Amsterdam: Editions Rodopi B. V., 2008), 100.

²⁹ Švec, *Dějiny Pobaltských zemí*, 214.

³⁰ Kreituse et al., *The Occupation and Annexation of Latvia*, 33.

³¹ **Secret protocol of the German-Soviet Non-Agression Treaty of August 23, 1939**, dokument z Plakans, *Experiencing Totalitarianism*, 3.

SSSR získal prostor a souhlas s územním revizionismem a Hitlerovou motivací bylo prozatímní vyhnutí se válce na dvou frontách. Podepsáním paktu byla otevřena cesta německé agresi, Polsko bylo napadeno 1. září 1939 Německem, o 16 dní později Sovětským svazem. Uzavřením tajného protokolu byly porušeny mírové dohody, které garantovaly nezávislost pobaltských států, smlouvy o neútočení a také řada mezinárodních smluv.³²

Lidový komisař zahraničních věcí SSSR Vjačeslav Molotov sdělil, že pakt byl novou možností, jak mohl Sovětský svaz ovlivnit směr událostí na mezinárodní scéně.³³ Smlouva byla bez tajného protokolu zveřejněna 24. srpna, západními mocnostmi byla zlehčována, ačkoliv již pronikaly zprávy o rozdělení sfér vlivu, například litevský konzul v Londýně o tom informoval Foreign Office³⁴.³⁵ Molotov všechny ujišťoval, že se jedná pouze o pakt o neútočení, američtí diplomaté však již v den zveřejnění měli detailní informace o obsahu tajného protokolu, ty ale nebyly předány Velké Británii.³⁶ I lotyšská vláda byla o tajném protokolu zhruba informována, ale nemohla proti tomu nic udělat. Pobaltské státy nebyly jednotné a západní velmoci nevypadaly, že by se chtěly za nezávislost regionu postavit.³⁷

2.1.2 Smlouva o hranicích a přátelství

Další schůzka německého ministra zahraničí Joachima von Ribbentropa s Molotovem proběhla v Moskvě 27. září 1939, výsledkem bylo uzavření Smlouvy o hranicích a přátelství. Důležitým tématem schůzky bylo vyřešení pobaltské otázky. Stalin nastínil, že již plánuje uzavřít se státy Pobaltí smlouvy o vzájemné pomoci a že na jejich území umístí sovětské jednotky. Bylo také potvrzeno začlenění Litvy do sovětské sféry, na oplátku Německo získalo sovětské Lublinsko a část Varšavské provincie. Zbývající území, tzv. litevský pruh, byl Sovětskému svazu prodán za

³² Sovětský svaz odmítal existenci tajného protokolu až do prosince 1989, kdy ruský politik A. Jakovlev přečetl zprávu komise, která se zabývala zhodnocením paktu Molotov-Ribbentrop. Podle zprávy byl tajný protokol uzavřen. II. sjezd lidových poslanců nejprve nechtěl existenci uznat, později však náměstek ministra zahraničních věcí sdělil, že existuje zápis o předání tajných protokolů do zvláštního archivu MZV. Poslanci později většinou hlasovali pro uznání existence. Zdroj: Luboš Švec, *Perestrojka, Pobaltské republiky a Československo 1989-1991* (Praha: Dokořán, 2013), 97-98.

³³ Kaarel Piirimäe, *Roosevelt, Churchill and the Baltic Question. Allied Relations during the Second World War* (New York: Palgrave Macmillan, 2014), 8.

³⁴ Britský úřad zabývající se zahraničními záležitostmi.

³⁵ Piirimäe, *Roosevelt, Churchill and the Baltic Question*, 20.

³⁶ Vít Smetana, *Ani vojna, ani mír* (Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2016), 227.

³⁷ Andrejs Plakans, *Experiencing Totalitarianism. The Invasion and Occupation of Latvia by the USSR and Nazi Germany 1939 – 1991* (Bloomington: AuthorHouse, 2007), 1.

7,5 milionů amerických dolarů na začátku roku 1941.³⁸ Posledním bodem vyjednávání byl odchod obyvatel německé národnosti z Pobaltí do Německa nebo do německé sféry vlivu. Začátkem října Hitler oznámil evakuaci německé menšiny z Pobaltí, čímž vlastně potvrdil, že Pobaltí patří Sovětům.³⁹

Zajímavým dokumentem je telegram, který napsal sovětský vyslanec v Londýně Ivan M. Majskij 7. října 1939 a ve kterém popisuje britský pohled na věc. Tvrdí, že podle správného překladu považovala Británie fakt, že východní Evropa je mimo válečnou zónu, za pozitivní. První lord admirality Winston Churchill podle něj plně chápal, že SSSR musí kontrolovat pobřeží Baltu, a je spokojen, že Pobaltí je sovětskou sférou vlivu a ne německou. Podle něj se zde zájmy Británie a Sovětského svazu nestřetávaly.⁴⁰

3. Posilování sovětského vlivu v Pobaltí

Po napadení Polska a okupaci jeho východní části se Sovětský svaz zaměřil na zvýšení svého vlivu v Pobaltí. Do konce září Rudá armáda shromáždila na hranicích pobaltských států cca 270 000⁴¹ vojáků, sovětské stíhačky a lodě se objevovaly ve vodách a vzdušném prostoru regionu. I tak ale Stalin váhal s použitím síly a rozhodl se pro diplomatický tlak, kterým chtěl zajistit podepsání smluv o vzájemné pomoci.⁴²

První smlouva byla uzavřena s Estonskem 28. září 1939, předcházelo jí obviňování, že tento stát není schopný kontrolovat své území a hranice, protože z tallinnského přístavu uprchla internovaná polská ponorka. V této situaci si podle Molotova SSSR nemohl být jistý, že je dobře zabezpečen. Během vyjednávání byl použit nátlak, sovětské bombardéry přelétávaly nad estonským územím a Molotov přímo řekl estonskému ministrovi zahraničních věcí Karlu Selterovi, že pokud Estonsko nepřijme sovětský návrh, bude SSSR nucen dosáhnout svých cílů jinými prostředky.⁴³ Podle Molotova zde nebyl prostor na vyjednávání, očekává se pouze odpověď ano nebo

³⁸ Mälksoo, *The Illegal Annexation and State Continuity*, 82.

³⁹ Piirimäe, *Roosevelt, Churchill and the Baltic Question*, 20.

⁴⁰ **Excerpt from a Telegram from the Soviet Representative to Great Britain, I. Maiski, to the Soviet Foreign Affairs Commissariat**, dokument z Kreituse et al., *The Occupation and Annexation of Latvia*, 137.

⁴¹ Piirimäe, *Roosevelt, Churchill and the Baltic Question*, 9.

⁴² Hough, „The Annexation of the Baltic States“, 370-371.

⁴³ Mälksoo, *The Illegal Annexation and State Continuity*, 82.

ne.⁴⁴ U hranic byli připravení vojáci, kteří by v případě odporu zaútočili na Estonsko, a pokud by Lotyšsko přišlo na pomoc, obrátily by se některé divize na Rigu.

Totožné smlouvy byly uzavřeny s Lotyšskem 5. října 1939 a Litvou 10. října 1939. Obsahem dohod byl slib poskytnout druhé straně jakoukoliv materiální i vojenskou pomoc v případě přímého útoku nebo jen hrozby útoku od jakékoliv evropské mocnosti, Sovětský svaz měl zároveň druhé straně poskytnout válečný materiál a armádní výzbroj. Každý stát Pobaltí měl přenechat Sovětskému svazu několik přístavů v Baltském moři, letišť a základen, kde se bude nacházet limitovaný počet sovětských vojáků, množství bylo dohodnuté v tajných protokolech.⁴⁵

Obě strany se zároveň zavazovaly dodržovat mírovou cestu řešení konfliktů a neúčastnit se koalice, která by byla namířena proti druhému signatáři. Důležitým ustanovením bylo, že realizace smlouvy nebude mít vliv na suverénní práva signatářů, na jejich státní, ekonomický a sociální systém.⁴⁶ Velmi často se ve smlouvách objevovalo slovo rovnocenný, i když to nebyla úplně pravda. Sovětský svaz byl motivován získáním většího vlivu nad regionem, zároveň byl Stalin přesvědčen, že existence nezávislého Pobaltí může být pro SSSR ohrožující. Smlouvy byly jen prvním krokem k získání plné suverenity nad regionem.

Počet vojáků přemístěných do pobaltských států byl okolo 25 000 v Estonsku, 30 000 v Lotyšsku a 20 000 v Litvě, jednotky ve všech státech převyšovaly množstvím domácí armádu.⁴⁷ Kromě vojáků do regionu přišel i personál a rodiny vojáků, které však Sovětský svaz odmítl počítat. Vlády pobaltských států byly tlačeny k podepsání hrozbou použití síly, vlády souhlasily, protože chtěly zachovat mír, ochránit národ a státní zájmy. Nejednalo se tedy o legitimní smlouvy, ačkoliv byly uzavřeny mezi státy jako rovnými stranami. Při vyjednávání s Litvou bylo slíbeno připojení Vilnius, který se již nacházel v sovětské okupační zóně.⁴⁸

3.1 Situace po podepsání Smluv o vzájemné pomoci

Smlouva byla nabídnuta i Finsku, to ji však odmítlo přijmout a následně bylo Sovětským svazem na konci listopadu 1939 napadeno. Ve válce Finsko ztratilo část

⁴⁴ Hough, „The Annexation of the Baltic States“, 371.

⁴⁵ **The Mutual Assistance Pact between Latvia and the USSR**, dokument z Kreituse et al., *The Occupation and Annexation of Latvia*, 130–131.

⁴⁶ Kreituse et al., *The Occupation and Annexation of Latvia*, 56.

⁴⁷ Mälksoo, *The Illegal Annexation and State Continuity*, 83.

⁴⁸ Misiunas a Taagepera, *The Baltic States: Years of Dependence 1940-1980*, 16.

území, nicméně mu byla garantována nezávislost. Výsledkem války bylo také vyloučení Sovětského svazu ze Společnosti národů. V tomto konfliktu se pobaltské státy zavázaly udržovat neutralitu, což později sovětský tisk pochválil jako příkladné a vyzdvihl sovětsko-pobaltskou spolupráci.⁴⁹ Do května 1940 také Stalin držel své slovo a SSSR se nevměšoval do vnitřních záležitostí republik. Proto také dělnická hnutí ve státech měla z Moskvy nařízeno, aby nevytvářela opozici a nebyla aktivní.⁵⁰

V pobaltských republikách byly smlouvy přijaty různě, vzrostl strach ze Sovětského svazu jako agresora a z bolševizace zemí. Vlády států se k paktům příliš nevyjadřovaly a v tisku o smlouvách kvůli režimním cenzurám nebyly zmínky. V Litvě bylo podepsání přijato s větším nadšením než v okolních státech, politici a veřejnost měli radost zejména z navrácení Vilnius.⁵¹

Smlouvy zemím přinesly i určité hospodářské výhody, Sovětský svaz se stal odbytištěm pro regionální trh, byl ochotný vyměňovat stroje a suroviny za zemědělské produkty. Státy navíc mohly pro převoz výrobků a plodin využívat Bělomořský kanál a další přístavy SSSR.⁵²

3.2 Plánování okupace a následné anexy

Již v únoru 1940 začala Moskva plánovat okupaci a anexi Pobaltí, která by ale zvenčí vypadala jako spontánní revoluce. Sovětský svaz se rozhodl vést anexi pozvolna ve fázích a s dojmem legitimacy. Příznivé podmínky pro zvýšení sovětského vlivu v Pobaltí nastaly v květnu 1940, kdy se západní velmoci zabývaly událostmi na západní frontě, kde Francie vykazovala známky kolapsu. Stalin se v té době také obával, že rychlý pád Francie může znamenat její spojení s Hitlerem a Velkou Británií, tato koalice by podle něj později mohla zaútočit na SSSR. Ani Stafford Cripps, vyslanec Británie v Moskvě, tato podezření nezmírnil.⁵³ Další obavu měl Stalin z možnosti mírového urovnání, které by znamenalo, že SSSR přijde o své zisky z paktu s Německem.

Sovětský nátlak na region vzrůstal, v jednotlivých státech probíhaly stávky dělnictva řízené Moskvou a v sovětském deníku *Pravda* byly publikovány

⁴⁹ Mälksoo, *The Illegal Annexation and State Continuity*, 83.

⁵⁰ А. Г. Донгаров а Г. Н. Пескова, „СССР и страны Прибалтики (август 1939 - август 1940)“, *Вопросы истории* 1 (1991): 40.

⁵¹ Ibid., 39.

⁵² Ibid., 41.

⁵³ Piirimäe, *Roosevelt, Churchill and the Baltic Question*, 11.

propagandistické články proti vládám Pobaltí, že mají prozápadní sympatie, které mohou ohrozit Sovětský svaz.⁵⁴ Když pád Francie odvedl pozornost od Pobaltí, rozhodl se Stalin jednat a předal státům ultimáta.

V květnu sovětský deník *Izvestija* obvinil litevskou vládu, že se účastnila únosu tří ruských vojáků, kteří se nacházeli v Litvě a zmizeli. Dva z vojáků se na základny vrátili a třetí se při zatčení zastřelil, nicméně podle obvinění panovaly prý v Litvě protisovětské nálady, které posilovala sama vláda.⁵⁵ Když pád Francie odvedl pozornost od Pobaltí, rozhodla se sovětská vláda jednat a předala státům ultimáta.

3.3 *Ultimáta*

Státům Pobaltí byla mezi 14. a 16. červnem 1940 předána ultimáta. V nich sovětská strana obvinila státy z nedodržování podmínek Smluv o vzájemné pomoci. Mezi státy údajně existovala protisovětská vojenská unie, Baltická dohoda, která ohrožovala bezpečnost Sovětského svazu. Podle sovětských obvinění mezi členy této unie proběhly dvě tajné konference, vztahy mezi generálními štáby zemí se zlepšily a byl ustanoven speciální tiskový orgán *La Revue Baltique*. Pobaltské státy tak porušily podmínku neúčasti v aliancích proti druhému signatáři, když pokračovaly v unijních aktivitách.⁵⁶ Vlády států navíc prováděly nepřátelské aktivity proti sovětským vojákům. Sovětská obvinění byla uměle vytvořená, například Baltická dohoda byla spíše sentimentální organizací, nejednalo se o úzkou aktivní vojenskou spolupráci.⁵⁷ Navíc při jejím vytvoření roku 1934 Sovětský svaz nic nenamítal.

Požadavkem Sovětského svazu byla demise stávajících vlád a vytvoření nových, které budou připravené a ochotné plnit podmínky uzavřených smluv. Druhým požadavkem bylo okamžitě umožnit volný vstup sovětských jednotek, které měly obsadit v jednotlivých státech nejdůležitější pozice. Molotov také dodal, že je jedno, zda vlády ultimáta přijmou nebo ne, tak jako tak do států vpadne Rudá armáda.⁵⁸

Vlády Pobaltí dostaly cca 10 hodin na rozmyšlení, nakonec ultimáta přijaly. Jen litevský prezident A. Smetona opustil zemi a uprchl do Německa, což si ale SSSR vyložil jako demisi a ultimátum přijal premiér A. Merkys. Mezi 15. a 17. červnem 1940

⁵⁴ Kreituse et al., *The Occupation and Annexation of Latvia*, 46.

⁵⁵ Hough, „The Annexation of the Baltic States“, 375.

⁵⁶ **The Announcement Issued by the Government of the USSR to the Government of Latvia**, dokument z Kreituse et al., *The Occupation and Annexation of Latvia*, 204-207.

⁵⁷ Kreituse et al., *The Occupation and Annexation of Latvia*, 47.

⁵⁸ Mälksoo, *The Illegal Annexation and State Continuity*, 83.

vpochozovala Rudá armáda na území států, podle některých zpráv bylo množství vojáků mezi 300 a 500 tisíci.⁵⁹ SSSR měl výhodu, že jednotky Rudé armády byly sešikované u hranic Pobaltí, navíc se sovětsí vojáci již nacházeli na základnách a sovětské námořnictvo blokovalo různá místa v Baltském moři, například ostrov Naissaar.⁶⁰ Armády Pobaltí neviděly smysl v boji po přijetí ultimát, navíc jejich početní stavy byly několikrát menší, ozbrojený odpor by byl zbytečným prolitím krve.⁶¹ Sovětský svaz také hrozil bombardováním všech měst, pokud nebude ultimátum přijato.⁶²

3.4 Od okupace k anexi a přijetí do SSSR

Staré vlády Pobaltí rezignovaly, nové byly odsouhlaseny Sovětským svazem a do států se přesunuli sovětsí komisaři: V. Děkanozov do Litvy, A. Ždanov do Estonska a A. Vyšinskij do Lotyšska. Jejich úkolem bylo dohlížet na události ve státech a řídit převzetí moci. Politici starých vlád neměli možnost emigrovat, aby mohli vytvořit exilovou vládu. Ani Smetona, který uprchl do Německa a později do USA, nebyl schopen vládu vytvořit, protože získal azyl za slib, že se nebude politicky angažovat.⁶³ Ti, kteří zůstali v Pobaltí, byli po odsouhlasení ultimát zatčeni, později deportováni do SSSR nebo zastřeleni.

Ve všech třech státech po okupaci probíhaly dělnické demonstrace, které však byly organizované sovětskými agenty a ochranu jim zajišťovala Rudá armáda. Nové vlády vyhlásily parlamentní volby na červenec 1940, byl to pokus legitimizovat okupaci Pobaltí, SSSR chtěl, aby to vypadalo, že rozhodla svobodná vůle lidu. Bylo zdůrazňováno, že volby proběhnou v souladu s ústavami států, což se ale nestalo. Průběh voleb byl kontrolován sovětskou armádou, na nominaci kandidátů měly strany jen 10 dní, nakonec byla vytvořena jedna kandidátka, na kterou se kvůli kritériím dostali pouze kandidáti z dělnických stran, opozice byla z volebního boje vyloučena.⁶⁴ Podle sovětských dat se voleb zúčastnilo přes 90 % obyvatel, kteří byli pod dohledem, a

⁵⁹ Plakans, *Experiencing Totalitarianism*, 31.

⁶⁰ Mäliksoo, *The Illegal Annexation and State Continuity*, 98.

⁶¹ Kreituse et al., *The Occupation and Annexation of Latvia*, 49.

⁶² Hough, „The Annexation of the Baltic States“, 377.

⁶³ Piirimäe, *Roosevelt, Churchill and the Baltic Question*, 17.

⁶⁴ Зубкова, *Прибалтика и Кремль, 1940-1953*, 86–89.

výsledky byly zpravodajskou agenturou TASS zveřejněny 12 hodin před uzavřením hlasování.⁶⁵ Volby tedy rozhodně měly totalitní charakter.

Nové vlády sestavené podle sovětských propozic založily svůj program na přátelství se „skvělým sousedem“ Sovětským svazem, který podle nich staré vlády zbytečně odsuzovaly a ohrožovaly tak bezpečnost Pobaltí. Cílem vlád bylo splnit všechny závazky smluv se SSSR.⁶⁶ Nové parlamenty krátce po zvolení prohlásily státy sovětskými republikami a podaly petici na připojení k SSSR. V lotyšské Deklaraci o vstupu do Sovětského svazu se píše: „Parlament je nyní přesvědčený, že pouze vstupem do SSSR je zajištěna naše státní suverenita, také náš průmyslový, zemědělský a národní rozkvět a zlepší se materiální i kulturní bohatství obyvatel Lotyšska.“⁶⁷

Pobaltské republiky byly začleněny jako svazové republiky v srpnu 1940 a jejich obyvatelé se od toho dne stali občany SSSR. Tento krok však byl protiústavní, změny vládního systému by vyžadovaly pořádání referend.⁶⁸ Navíc okupací a následnou anexí Sovětský svaz porušil mnohostranné smlouvy.

O událostech v Pobaltí se sovětská historiografie vyjadřovala takto: „Obyvatelé Pobaltí chtějí svrhnout své polofašistické režimy a obnovit sovětskou moc, která byla mezi lety 1918-1920 potlačena zahraničními zásahy. Nové lidové vlády byly zformovány podle Ústavy a zákonů, volby byly demokratické, přímé a tajné.“⁶⁹

3.5 Německá okupace 1941 - 1944

První sovětská okupace trvala do léta 1941, kdy území napadlo Německo. Pod německou okupací obyvatelé Pobaltí doufali v obnovení nezávislosti, ale Hitlerův plán spočíval spíše v kolonizaci území. Kvůli sovětskému teroru bylo pro nacisty snazší najít kolaboranty, například v Estonsku byli zpočátku viděni jako osvoboditelé.⁷⁰ Ale i zde existovala řada odpůrců, zvláště když Německo započalo svůj teror. Německá nadvláda skončila na podzim 1944, kdy území opět dobyla Rudá armáda.

⁶⁵ Mälksoo, *The Illegal Annexation and State Continuity*, 86.

⁶⁶ Kreituse et al., *The Occupation and Annexation of Latvia*, 50-51.

⁶⁷ **Declaration about Latvia's admission in the USSR**, dokument z Plakans, *Experiencing Totalitarianism*, 59.

⁶⁸ Mälksoo, *The Illegal Annexation and State Continuity*, 86.

⁶⁹ Hough, „The Annexation of the Baltic States“, 377-378.

⁷⁰ Timothy Snyder, *Krvavé země. Evropa mezi Hitlerem a Stalinem* (Praha: Nakladatelství Paseka s.r.o., 2013), 193-195.

3.6 Druhá sovětská okupace a postupné obnovení nezávislosti

Pobaltí bylo součástí SSSR bezmála 50 let. Během této doby probíhaly masové deportace lidí, ekonomický potenciál byl využíván a státy byly měněny na sovětské republiky klasickými praktikami: znárodňování, plánované hospodářství, rusifikace, sovětizace, kontrola nad obyvateli, systém cenzury, zavedení aparátu teroru.⁷¹ Ozbrojený odpor byl aktivní zejména za války, probíhaly guerillové partyzánské boje („Lesní bratrstva“), ale po válce bylo jasné, že boje povedou jen k sebestrukci. Odpor tak začal být pasivní, přesunul se do kultury, spočíval například ve vyvěšování státních vlajek. Ovšem čas od času proběhly masové protesty a několik studentů se dokonce upálilo.⁷²

Sovětská anexe ukončila nezávislost Pobaltí pouze *de facto*, státy pokračovaly v existenci *de iure* podle mezinárodního práva.⁷³ Navíc použití síly nebylo legální z pohledu mezinárodního práva. Pobaltské státy tvrdí, že byly okupovány, ale SSSR, později Ruská federace, okupaci popírá.⁷⁴ Roku 1991 byly státy obnoveny a právo na kontinuitu založily na ilegalitě sovětské anexe. Výhodou také bylo, že mezinárodní reakce na anexi a ukončení nezávislosti pobaltských států byla převážně odmítavá.

4. Mezinárodní právo a anexe

V 19. století státy neměly pocit, že mají povinnost neuznávat dobytí území silou, Haagské úmluvy se nezabývaly ani teritoriálními změnami ani doktrínami neuznání. Vývoj nastal až s anexí Bosny Rakouskem-Uherskem roku 1908, která byla sice přijata jako *fait accompli*⁷⁵, ale začalo se uvažovat o možnosti neuznání silových změn území. Po první světové válce byl „wilsonovský“⁷⁶ princip sebeurčení začleněn do mezinárodního práva a politiky, čímž se mocnosti formálně zřekly silového zabránění území, protože to je v kolizi s tímto principem.⁷⁷

Zásadním momentem bylo podepsání Briand-Kellogova, tj. Pařížského, paktu roku 1928, kterým se státy zřekly války jako prostředku národní politiky a řešení mezinárodních konfliktů. Tento pakt podepsaly téměř všechny státy, včetně velkých

⁷¹ Plakans, *Experiencing Totalitarianism*, 33.

⁷² Hough, „The Annexation of the Baltic States“, 472-478.

⁷³ Mälksoo, *The Illegal Annexation and State Continuity*, 46.

⁷⁴ Ineta Ziemele, *State Continuity and Nationality: The Baltic States and Russia. Past, Present and Future as Defined by International Law* (Leiden: Koninklijke Brill NV, 2005), 4.

⁷⁵ Hotová věc.

⁷⁶ Odvozen od 28. prezidenta Spojených států Woodrow Wilsona a od jeho Čtrnácti bodů.

⁷⁷ Hough, „The Annexation of the Baltic States“, 318-323.

mocností, a zákaz agresivních válek se stal součástí mezinárodního práva. Ilegalita násilné anexe se po roce 1928 stala předpokladem v mezinárodním právu, protože bylo nelogické, aby použitá síla byla nelegální, ale výsledek legální. Ovšem stále mohly státy anexi uznat, čímž by ji učinily legální.⁷⁸

Na shromáždění Společnosti národů roku 1932 byla přijata rezoluce, jež členům ukládala povinnost neuznat žádnou situaci nebo smlouvu, která by byla vytvořena prostředky, které jsou proti stanovám Společnosti národů a Pařížskému paktu. Členské státy měly tedy odmítnout jakékoliv silové zabránění území jednoho státu jiným státem. Tato rezoluce byla v několika případech porušena, například při anexi Etiopie Itálií roku 1936. Na Itálii byly uvaleny sankce, které ale nebyly moc účinné, protože se netýkaly ropy, která byla klíčová pro italské tažení. Sankce byly nakonec odvolány a většina států byla pro uznání anexe. Například SSSR však odmítl italskou agresi a zdůraznil hodnotu politiky neuznání silových zabránění území.⁷⁹

Také při japonské okupaci Mandžuska SSSR vyjádřil, že uznává právo na sebeurčení, svobodné vyjádření názoru a nepřítomnost vnějšího tlaku. Také prohlásil, že je proti anexím, okupacím a řešení konfliktů nemírovými prostředky, absolutně respektuje mezinárodní dohody, územní celistvost a politickou, ekonomickou i administrativní nezávislost všech států.⁸⁰ Když Německo anektovalo Rakousko roku 1938, tak akci Sověti opět rychle odmítli a zhodnotili ji jako porušení Briand-Kellogova paktu. Oproti tomu Velká Británie a Francie pokračovaly v politice Appeasementu a souhlasily s anšlusem. Obrat přišel až po připojení Čech a Moravy k Německu v březnu 1939, kdy vlády západních mocností i Sovětského svazu ihned potvrdily, že jsou proti této agresivní akci.⁸¹

V Chartě OSN, která byla podepsána roku 1945, se ve druhém článku píše: „Všichni členové se vystříhají ve svých mezinárodních stycích hrozby silou nebo použití síly jak proti územní celistvosti nebo politické nezávislosti kteréhokoli státu, tak jakýmkoli jiným způsobem neslučitelným s cíli Organizace spojených národů.“⁸²

---

⁷⁸ Mälksoo, *The Illegal Annexation and State Continuity*, 30- 31.

⁷⁹ Hough, „The Annexation of the Baltic States“, 331-334.

⁸⁰ Mälksoo, *The Illegal Annexation and State Continuity*, 117.

⁸¹ Hough, „The Annexation of the Baltic States“, 336–341.

⁸² „Charta Organizace spojených národů a Statut mezinárodního soudního dvora“, Oficiální stránka Informačního centra OSN v Praze, <http://www.osn.cz/wp-content/uploads/2015/03/charta-organizace-spojnych-narodu-a-statut-mezinarodniho-soudniho-dvora.pdf> (staženo 7. 4. 2017).

Od anexe Pobaltí státy pokračují v odmítání platnosti změn území, kterých bylo dosaženo silou.

4.1 Byla anexe Pobaltí legální?

Roku 1933 uzavřel Sovětský svaz s dalšími státy včetně Lotyšska a Estonska Úmluvu o definování agrese, kde byl jako agresor stanoven ten, kdo vyhlásí válku jiné zemi nebo vojensky napadne cizí území bez vyhlášení války. Dále bylo dohodnuto, že žádný důvod nemohl sloužit jako ospravedlnění agrese.⁸³

V článku 10 stanov Společnosti národů se psalo, že členové museli respektovat územní celistvost a chránit ji vůči vnější agresi. Pravda je, že v době anexe již Sovětský svaz členem Společnosti národů nebyl, nicméně v době uzavření paktů s Německem ano, takže tajné protokoly smluv porušily mezinárodní zákony té doby.⁸⁴

Vztahy mezi SSSR a pobaltskými státy byly nastaveny bilaterálními nebo regionálními smlouvami, které byly porušeny, když bylo území okupováno sovětskou armádou a později připojeno k SSSR. Například Smlouvy o vzájemné pomoci zakazovaly změny v politickém systému.

Pobaltské státy ztratily nezávislost jen *de facto*, zejména proto, že anexe nebyla uznána jako legální většinou mezinárodního společenství. Neuznání také vycházelo z principu *Ex iniuria ius non oritur*, tj. že z bezpráví nemůže povstat právo, a naopak princip *ex factis ius oritur* – ze skutečnosti vzniká právo – v tomto případě neplatil. Díky tomu mohly státy Pobaltí navázat na svoje meziválečné existence.⁸⁵

5. Sovětská argumentace

Sovětská strana předkládala mnoho argumentů, kterými obhajovala akce v Pobaltí. Vytváření sovětské sféry vlivu v Pobaltí bylo prezentováno jako zajištění bezpečnosti Sovětského svazu. Obsahy ultimát zmíněné ve třetí kapitole neobstály v historickém kontextu a byly lživé. Hlavními argumentem také byla údajná národní socialistická revoluce Pobaltí, která svrhla staré režimy.⁸⁶ Dalšími důvody byla záchrana států před nacistickým Německem a sovětská pomoc v oblasti hospodářství.

⁸³ Mälksoo, *The Illegal Annexation and State Continuity*, 93.

⁸⁴ *Ibid.*, 89.

⁸⁵ Hough, „The Annexation of the Baltic States“, 480.

⁸⁶ Зубкова, *Прибалтика и Кремль, 1940-1953*, 78.

Rudá armáda byla údajně přítomna jen proto, aby paralyzovala akceschopnost buržoazních režimů a nevypukla občanská válka.⁸⁷

5.1 Pobaltská vojenská aliance

Obvinění o uzavření tajné vojenské aliance pobaltských států proti Sovětskému svazu se nikdy neprokázalo a i SSSR musel vědět, že bylo falešné. Důvod obávat se pobaltské vojenské síly nebyl, protože armády států byly malé.⁸⁸ Navíc při uzavírání aliance Sovětský svaz neprotestoval a ani při podepisování smluv s Pobaltím na podzim 1939 nežádal o anulování Baltické dohody. Konference, které se udály, byly rutinní a nebyly tajné.⁸⁹

Obvinění týkající se *La Revue Baltique* bylo nejslabší, ve skutečnosti to nebyl tiskový orgán, ale publikace Společnosti přátel pobaltských obyvatel. Články se týkaly většinou ekonomických, sociálních a kulturních záležitostí; některé se dokonce o Sovětském svazu vyjadřovaly pochvalně.⁹⁰

5.2 Svobodné volby

Dalším argumentem byl fakt, že ve státech proběhly v červenci svobodné volby, kterými obyvatelé vyjádřili svou vůli a zvolili nové vlády. Tyto vlády později dobrovolně podaly přihlášky do SSSR. Volby ovšem nebyly svobodné, byly pod dohledem vojáků Rudé armády, kandidáti byli pouze z jedné strany a výsledky byly známé již před uzavřením hlasování.⁹¹ O přistoupení do SSSR by musela být podle ústav pořádaná referenda, to se však nestalo.⁹²

5.3 Anexe Pobaltí podložena vůlí lidu

Začlenění Pobaltí do SSSR nebylo podloženo svobodnou vůlí lidu a většinou států nebylo uznáno. Sovětští vědci však legitimitu anexe hodnotili spíše na principu sebeurčení lidí. Podle dřívějšího vůdce SSSR V. I. Lenina byla anexe „porušení práva lidu na sebeurčení, vyhlášení státních hranic proti vůli lidu“. Podle Dekretu o míru II. Všeruského sjezdu Sovětů byla anexe jakékoliv spojení malého a slabého lidu s velkým a silným státem bez přesně a dobrovolně vyjádřeného přání nebo souhlasu lidu. Takže

⁸⁷ Švec, *Dějiny Pobaltských zemí*, 198-201.

⁸⁸ Irina Saburova, „The Soviet Occupation of the Baltic States“, *The Russian Review* 14, č. 1 (leden 1955): 38, <http://jstor.org> (staženo 7. 5. 2016).

⁸⁹ Hough, „The Annexation of the Baltic States“, 387–388.

⁹⁰ *Ibid.*, 388–389.

⁹¹ Зубкова, *Прибалтика и Кремль, 1940-1953*, 86-89.

⁹² Plakans, *Experiencing Totalitarianism*, 32.

kritériem pro legitimitu územní změny byla vůle lidí, kterých se to týkalo. Ale v sovětské právní literatuře se chování vůči Pobaltí bere jako legitimní, prý se státy dobrovolně přihlásily ke včlenění do SSSR, takže vlastně potvrdily právo na sebeurčení.⁹³

5.4 Podřízení sovětským požadavkům

Objevily se i názory, že invaze nebyla útokem, protože vlády Pobaltí přijaly sovětská ultimáta. Názor některých byl, že Pobaltí dobrovolně souhlasilo s pohlcením. Důležitým faktem je také absence vojenského odporu, který je podstatný pro definování agrese. Ale stále to byla agrese, byly porušeny mezinárodní smlouvy a Londýnská konvence pro definování agrese z roku 1933.⁹⁴ Podřízení se ultimátům nezajišťovalo legalitu sovětské okupace, navíc byla ultimáta přijata pod hrozbou útoku.⁹⁵

5.5 Pobaltští prezidenti

Autorita prezidentů pobaltských států byla ústavně limitována, není jisté, zda měli pravomoc přijmout politické změny. Navíc estonský prezident K. Päts například nejprve odmítl nový kabinet jmenovat, podřídil se až poté, co prezidentský palác obklíčila demonstrace prosovětských dělníků 21. června 1940.⁹⁶ Prezident Litvy Smetona uprchl ze země, útěk byl podle sovětské vlády kapitulací.⁹⁷

Sovětské argumenty byly založené na jiných výkladech faktů, například podle SSSR „socialistické revoluce svrhly pobaltské buržoazní vlády a nové lidové vlády pořádaly volby, jejich výsledkem byly nové vlády. Ty podaly přihlášku do SSSR a jejich žádost byla vyslyšena.“⁹⁸ V hlavních městech sice proběhly demonstrace dělníků, které ovšem byly řízeny z Moskvy. Navíc komunistické strany neměly v Pobaltí velkou podporu, například v Lotyšsku měla komunistická strana v roce 1940 jen 500 členů.⁹⁹

⁹³ Mälksoo, *The Illegal Annexation and State Continuity*, 105–106.

⁹⁴ Gregory Rutenberg, „The Baltic States and the Soviet Union“, *The American Journal of International Law* 29, č. 4 (říjen 1935): 612. <http://jstor.org> (staženo 7. 5. 2016).

⁹⁵ Mälksoo, *The Illegal Annexation and State Continuity*, 105.

⁹⁶ *Ibid.*, 99–100.

⁹⁷ Misiunas a Taagepera, *The Baltic States: Years of Dependence 1940-1980*, 20.

⁹⁸ Mälksoo, *The Illegal Annexation and State Continuity*, 107.

⁹⁹ Rislakki, *The Case for Latvia*, 106.

6. Mezinárodní reakce na anexi Pobaltí

Mezinárodní reakce na sovětskou okupaci a anexi nebyla jednoznačná, například Švédsko splnilo sovětské požadavky na vydání pobaltského majetku. Mnoho zemí však oficiálně protestovalo, což naznačovalo pozitivní obrat směrem k neuznání silových zabránění území.¹⁰⁰ Odpověď západních velmocí ovšem byla utlumena šokem z porážky Francie. Většina světa po celou dobu odmítala uznat připojení Pobaltí k SSSR jako legitimní, naopak pokračovala v prosazování nezávislosti pro tento region. Poprvé v historii odmítla převážná část států uznání *de iure* potvrdit.

Ačkoliv opozice byla spíše symbolická, trvala po celou dobu, kdy Pobaltí bylo součástí SSSR. Pobaltské diplomatické mise z předválečné doby tak mohly pokračovat ve své činnosti i přes neexistenci vedení.¹⁰¹ I díky odmítavé reakci bylo po roce 1990 snazší obnovit nezávislost, anexe byla brána jako nelegální a sovětské akce roku 1940 jako porušení mezinárodního práva. V Pobaltí bylo neuznání někdy kritizováno jako neúčinné a slabé, jeden estonský novinář se v článku ptal: „Copak zachránilo stovky od Sibíře?“¹⁰²

Občané pobaltských států nebyli považováni za sovětské, podle Velké Británie byl sovětský občan ten, kdo pocházel z území, které bylo součástí SSSR před vypuknutím války. Díky tomuto rozhodnutí nemohlo po válce dojít k násilné repatriaci, jen ti, kteří chtěli, se mohli vrátit do Pobaltí.¹⁰³ Státy se také musely rozhodnout, jak se po anexi postaví k pobaltskému majetku na svém území, většina odmítla vydat Sovětskému svazu finance i lodě kotvící v přístavech.

Pobaltská otázka byla poklidnou cestou vyřešena v roce 1991 a většina světa nároky na nezávislost přijala. Smlouvy, které uzavřely pobaltské sovětské republiky, se staly neplatnými. Státy Pobaltí se neprezentovaly jako nástupnické státy SSSR, místo toho chtěly navázat na meziválečnou nezávislost, což bylo mezinárodním společenstvím uznáno.¹⁰⁴

¹⁰⁰ Hough, „The Annexation of the Baltic States“, 391.

¹⁰¹ James T. McHugh a James S. Pacy, *Diplomats Without a Country: Baltic Diplomacy, International Law and the Cold War* (Westport: Greenwood Press, 2001.), 96.

¹⁰² Mälksoo, *The Illegal Annexation and State Continuity*, 134.

¹⁰³ Hough, „The Annexation of the Baltic States“, 405.

¹⁰⁴ Mälksoo, *The Illegal Annexation and State Continuity*, 55.

Estonský autor Lauri Mälksoo v své knize¹⁰⁵ rozdělil státy podle reakce do 4 skupin, členové první neuznali anexi ani *de facto* ani *de iure*, ponechali pobaltské mise v činnosti a stále pokračovali v uznání pobaltských států jako nezávislých na SSSR. Do této skupiny patřily například USA nebo Vatikán. Druhá skupina zahrnovala většinu zemí na západ od Pobaltí, které nikdy neuznaly anexi *de iure*, ale již nebyly tak vstřícné k pobaltským diplomatům, jednalo se například o Belgii nebo Velkou Británii.¹⁰⁶

Státy třetí skupiny uznávaly region jako součást SSSR, patřilo mezi ně například Švédsko. Autor do této skupiny zařadil i země, které se Sovětským svazem navázaly diplomatické styky bez výhrad k západním hranicím, což se podle něj dá brát jako uznání *de iure*. V této skupině proto také bylo například Nizozemsko nebo Španělsko. Čtvrtou skupinu tvořily státy, které se k anexi nevyjádřily, například Finsko, nebo ty, které vznikly až po roce 1945.¹⁰⁷

6.1 Nacistické Německo a fašistická Itálie

Po okupaci dle zprávy agentury TASS z 24. července 1940 vlády Německa a Itálie prohlásily, že nemají v regionu zájmy.¹⁰⁸ Podle estonského historika Kaarela Piirimäe si ale Hitler předsevzal vyhnat sovětské síly z Pobaltí hned, jak bude mít možnost.¹⁰⁹ Kvůli německému útoku na SSSR roku 1941 nebyla mezi státy podepsána smlouva o ratifikaci hranic, kterou by nacistické Německo uznalo anexi *de iure*.

6.2 Švédsko

Švédsko bylo nejbližší uznání anexe *de iure*, nicméně vláda to nikdy nepotvrdila. Hned po okupaci byly Sovětskému svazu předány ambasády pobaltských států a roku 1941 obě země uzavřely dohodu, ve které byla vyřešena otázka pobaltského majetku ve Švédsku. SSSR zaplatil 20 milionů švédských korun a Švédsko na oplátku uvolnilo pobaltské zlato a některé lodě.¹¹⁰

¹⁰⁵ Lauri Mälksoo, *The Illegal Annexation and State Continuity: The Case of the Incorporation of the Baltic States by the USSR* (Leiden: Brill Academic Publishers, 2003).

¹⁰⁶ Mälksoo, *The Illegal Annexation and State Continuity*, 118–120.

¹⁰⁷ *Ibid.*, 121–122.

¹⁰⁸ **A Published Report from TASS**, dokument z Kreituse et al., *The Occupation and Annexation of Latvia*, 324.

¹⁰⁹ Piirimäe, *Roosevelt, Churchill and the Baltic Question*, 22.

¹¹⁰ Ziemele, *State Continuity and Nationality*, 74.

6.3 Situace po druhé světové válce

I po druhé světové válce mezinárodní komunita soustavně odmítala legitimitu sovětských požadavků a územních zisků, žádná poválečná mezinárodní smlouva ji nepotvrdila. Navíc při podepisování jiných smluv, například Závěrečného aktu Konference o bezpečnosti a spolupráci v Evropě v Helsinkách 1975, bylo vyloženě potvrzeno, že podpis neznamena uznání anexe Pobaltí.¹¹¹

6.4 Pobaltští diplomaté

Když nové vlády v Pobaltí podaly v roce 1940 žádost o začlenění do SSSR, začali se vyslanci v zahraničí proti sovětské agresi bouřit a vydali formální prohlášení, že jejich země nechtěly být součástí SSSR.¹¹² Po okupaci a připojení Pobaltí chtěl SSSR po pobaltských diplomatech v zahraničí, aby předali své funkce sovětským zástupcům a vrátili se domů. Kdo by neuposlechl, byl by brán jako zrádce vlasti a zastřelen. I přes výhrůžky se zpět do vlastí vrátilo minimum lidí.¹¹³ V zahraničí tak zůstali například K. R. Pusta a A. Torma za Estonsko, K. Zariņš a A. Bīlmanis za Lotyšsko a P. Žadeikis za Litvu, byli ovšem po celou dobu pouze v pozici vyslanců, veškeré snahy vytvořit exilové vlády byly odmítány Velkou Británií i Spojenými státy.

Centrum zahraničí bylo v USA, ale pobaltští diplomaté pokračovali v činnosti i v Londýně. Mise stále reprezentovaly zrušené vlády, s čímž nesouhlasil SSSR, který odmítl vyslance uznat a sovětský vyslanec Majskij proti pokračování jejich činnosti protestoval. Zdálo se totiž absurdní, aby diplomaté zastupovali stát, který již podle sovětského pohledu neexistuje. Situace byla netypická, nebylo jasné, jak s ní naložit, protože v mezinárodním právu neexistovala pravidla, jak situaci vyřešit.

Vlády pobaltských států navíc neprovedly před okupací účinné přípravy na trvalé diplomatické mise v zahraničí, jejichž činnost by pokračovala i v případě, kdy by domácí vlády nebyly schopné fungovat. To by spočívalo také v přesunu fondů do zahraničí. Prezident Estonska Päts dokonce vydal dekret, kterým zamezoval přesun soukromého majetku do zahraničí.¹¹⁴

---

¹¹¹ Hough, „The Annexation of the Baltic States“, 480.

¹¹² Piirimäe, *Roosevelt, Churchill and the Baltic Question*, 139.

¹¹³ *Ibid.*, 8–13.

¹¹⁴ *Ibid.*, 17.

Jediné kroky před anexí učinily Litva a Lotyšsko, které pověřily jednoho vyslance jako autoritu ve stavu nouze. Tento diplomat mohl dávat pokyny diplomatickým misím a mohl používat zdroje a majetek států v zahraničí. V Lotyšsku byl touto autoritou jmenován K. Zariņš, měl pod kontrolou většinu misí, kromě těch v SSSR, Estonsku, Litvě, Švédsku, Finsku a Německu.¹¹⁵ Po okupaci vešla nouzová autorita v platnost, nicméně snahy diplomatů vytvořit exilovou vládu nebyly podpořeny západní stranou.

Pobaltští diplomaté měli s pokračující činností problémy, museli bojovat se sovětským tlakem na západní velmoci, obhajovat nároky svých států na nezávislost a přesvědčovat země, že jejich činnost je důležitá. Zastávali názor, že anexe nebyla legální, ale jejich postavení bylo oslabeno tichým přijetím sovětského režimu novými pobaltskými vládami. Často se mise také musely spoléhat na dobrou vůli hostitelského státu, která občas chyběla. Dalším problémem byl nedostatek informací, například vyslanec Torma zjistil až z tisku, že prezident Päts podepsal Smlouvu o vzájemné pomoci.¹¹⁶ Zprávy z vlastí navíc byly zastaralé, mise si musely interpretovat události v Pobaltí samy a podle toho reagovat. Vyslanectví se potýkala s nedostatkem financí. Pokud vyslanci zemřeli, nastal další problém, neboť ne všechny státy byly ochotné uznat nástupce jako legitimní. Například vláda USA však jmenování nových vyslanců podporovala.¹¹⁷

Hlavní funkce misí byly spíše symbolické, reprezentovaly tři okupované státy, vydávaly pasy, překládaly a ověřovaly dokumenty a staraly se o pobaltské uprchlíky v zahraničí.¹¹⁸

7. Reakce Velké Británie

Během druhé světové války se SSSR snažil, aby dosáhl uznání anexe Velkou Británií, nicméně ta se rozhodla následovat Spojené státy. Britská vláda prohlásila, že dohody o uznávání územních změn budou uzavřeny až po skončení války na mírových konferencích. V jednání museli být britští zástupci opatrnější než ti američtí, byli na SSSR více závislí, tudíž si nemohli dovolit sovětskou vládu zneprátnit. Ze začátku vláda Británie uvažovala, že anexi uzná, ale nakonec se rozhodla kvůli

¹¹⁵ **Resolution Concerning Emergency Authority**, dokument z Kreituse et al., *The Occupation and Annexation of Latvia*, 173–174.

¹¹⁶ Piirimäe, *Roosevelt, Churchill and the Baltic Question*, 18.

¹¹⁷ McHugh a Pacy, *Diplomats Without a Country*, 106.

¹¹⁸ Mälksoo, *The Illegal Annexation and State Continuity*, 148-149.

americkému odmítání uznání neposkytnout. Churchill později přiznal, že byl rád, že americký tlak nedovolil, aby se Británie podvolila sovětským požadavkům.¹¹⁹

V květnu roku 1940 byl Neville Chamberlain ve funkci premiéra nahrazen Winstonem Churchillem, který slíbil zvýšit ráznost britských válečných snah.¹²⁰ Churchill osobně byl silně proti komunismu, podporoval plán útoku na Rusko v letech 1918-1919, proto během druhé světové války mezi Británií a SSSR panovala nedůvěra a státy se navzájem podezřívaly. Po pádu Francie navíc Británie neměla spojence na kontinentu, ve vládě probíhaly diskuze o možnosti míru s Hitlerem, ale Churchill s ministrem války Anthony Edenem byli proti. Během července 1940 také započala německá kampaň na získání nadvlády nad Anglií a Německo se připravovalo na invazi na Britské ostrovy. Za těchto okolností byla pozornost věnovaná Pobaltí v létě 1940 pouze zběžná a zprávy v tisku o tomto regionu většinou strohé.¹²¹

Obyvatelé Británie na sovětskou okupaci prakticky nereagovali a lidé ve vysokých funkcích se zabývali pro ně důležitějšími dramatickými událostmi na západní frontě. Například Alexander Cadogan, britský diplomat, prohlásil, že Rusko nedělá víc, než že jen zajišťuje vlastní obranu.¹²² Všeobecně přijímaným názorem bylo, že sovětské akce byly způsobeny strachem z Německa. Foreign Office nebyla okupací překvapená, pracovníci věděli, že dříve či později bude Pobaltí pod vlivem SSSR. Nicméně i tak se přikláněli k odmítnutí sovětské anexe.

Ve svém memorandu z 26. července 1940 britský ministr zahraničí Lord Halifax srovnal anexi Pobaltí s německým dobytím Rakouska a Československa, tedy podle etiky by Velká Británie měla uznání odmítnout.¹²³ Tímto pouze prohlásil procesy v Pobaltí za nezákonné, nicméně nevydal oficiální protest. V polovině srpna 1940 v dopise Foreign Office potvrdila, že *de iure* uznání nebude uděleno.¹²⁴ Halifax také zamítl žádost Majského na ukončení činnosti pobaltských vyslanectví v Británii. Churchill v září prohlásil, že Británie neuzná žádné územní změny, které se staly během války a nebyly odrazem svobodné vůle a souhlasu lidí, kterých se změny týkaly.¹²⁵ Toto rozhodnutí bylo podpořeno i názorem, že uznání anexe Pobaltí by mohlo vytvořit

¹¹⁹ Hough, „The Annexation of the Baltic States“, 414.

¹²⁰ Piirimäe, *Roosevelt, Churchill and the Baltic Question*, 19.

¹²¹ *Ibid.*, 19.

¹²² *Ibid.*, 19–20.

¹²³ *Ibid.*, 22.

¹²⁴ *Ibid.*, 140.

¹²⁵ Hough, „The Annexation of the Baltic States“, 412.

nebezpečný precedens, že dobývání malých nezávislých slabších států by mohlo být považováno za legitimní.¹²⁶

Současně probíhaly debaty o pobaltském zlatě a majetku, zda nemá být vydán Sovětskému svazu. Molotov si stěžoval, že se Británie rozhodla poškodit sovětské zájmy a není ochotná jim dát, co jim patří.¹²⁷ Britský vyslanec v Moskvě, Stafford Cripps, radil britské vládě, že ochota plnit sovětská přání by mohla způsobit odklon SSSR od Německa, Foreign Office o tom však nebyla přesvědčena. Válečný kabinet nakonec rozhodl, že *de iure* uznání musí počkat do doby, kdy se bude jednat o poválečném uspořádání, a navíc také chtěli před konečným rozhodnutím znát názor USA.

V prosinci 1940 nahradil Halifaxe ve funkci ministra zahraničí A. Eden a Halifax se stal britským vyslancem ve Washingtonu. Britská pozice ve válce byla stále závislejší na americké pomoci, britské vojenské síly nebyly v dobré situaci, jednotky byly na ústupu. Churchill žádal po americkém prezidentovi i účast ve válce, to v té době ovšem nebylo vyslyšeno.¹²⁸

7.1 Spojenectví se Sovětským svazem

Hitlerův útok na SSSR v červenci 1941 byl obratem ve válce, protože se SSSR ocitl v protiněmeckém bloku. Churchill odsoudil nacistický útok v projevu, Británie i USA nabídly vojenskou pomoc a začalo uvažovat o spojenectví. V Británii probíhaly diskuze, jak získat sovětskou důvěru, mluvilo se dokonce i o uznání anexe Pobaltí jako možné cesty k užší spolupráci. Baltští diplomaté chtěli, aby Velká Británie přesvědčila Moskvu o stažení vojsk a propuštění deportovaných. Reakce Foreign Office byla vyhybavá, svou neaktivitu omlouvali počtem kolaborujících obyvatel Pobaltí.¹²⁹

V polovině roku 1941 řekl Eden Majskému, že Velká Británie je připravená uznat anexi, ale chtěl, aby to bylo součástí smlouvy a aby SSSR udělal srovnatelný ústupek. Moskva na tuto nabídku neodpověděla. Bylo však jasné, že ústupek podobného typu by musel být zkontrolován se Spojenými státy, proto proběhla jednání mezi USA a Británií o pobaltské otázce v červnu 1941. Halifax prohlásil, že Londýn by mohl

¹²⁶ Piirimäe, *Roosevelt, Churchill and the Baltic Question*, 22.

¹²⁷ *Ibis*, 28.

¹²⁸ Mark M Lowenthal, „Roosevelt and the Coming of the War: The Search for United States Policy 1937-42“, *Journal of Contemporary History* 16, č. 3, The Second World War: Part 2 (červenec 1981): 420-422, <http://jstor.org> (staženo 7. 5. 2016).

¹²⁹ Piirimäe, *Roosevelt, Churchill and the Baltic Question*, 47.

udělat pár kroků k uznání sovětských nároků v Pobaltí. USA tak začaly být k akcím Velké Británie podezřívavější.¹³⁰

V červenci 1941 podepsaly Británie a SSSR spojeneckou smlouvu ve válce proti Německu, ale SSSR tlačil na širší dohodu. V listopadu 1941 nastala krize ve vztahu SSSR a Británie, Stalin poslal Churchillovi nepřátelský dopis. Odmítl diskutovat o vojenských otázkách, pokud nebudou probírány i politické otázky.¹³¹ Churchill si ovšem myslel, že Rusové potřebují Brity více než oni je, převládal předpoklad, že SSSR nebude vojensky schopný bojovat proti Německu po delší dobu.

Při jednáních s Moskvou nebyla Británie připravena na to, že Stalin bude chtít probírat územní otázky. Stalin chtěl dvě dohody, jedna by se týkala uznání sovětských územních požadavků ve východní Evropě a druhá zformování vojenské aliance. Eden jednal v prosinci 1941 se Sověty v Moskvě a Stalin po něm chtěl, aby Británie potvrdila hranice z června 1941. Eden byl pochopitelně proti, protože jednání o území měla být podle názoru britské vlády odložena až na poválečnou mírovou konferenci. Navíc Spojené státy byly proti uznání jakýchkoliv územních změn a bylo by to proti již tehdy podepsané Atlantické chartě^{132 133}.

Stalin tlačil na Edena, aby uznal západní hranici Sovětského svazu. Eden nechtěl nic potvrzovat bez konzultace s USA, ale slíbil, že až se vrátí zpět do Londýna, tak udělá vše pro to, aby vyřešil tuto otázku ve prospěch SSSR. Doufal, že snaha vyřešit otázku zvýší ochotu Sovětského svazu dělat ústupky.¹³⁴

V lednu 1942 řekl Churchill Edenovi, že „změna hranic byla vynucena agresí a stvrzena hanebnou dohodou s Hitlerem. Začlenění Pobaltí do SSSR bylo provedeno proti vůli obyvatel a bylo v nesouladu se všemi principy, za které v této válce bojujeme.“¹³⁵ Na konci ledna 1942 však Eden varoval, že po poražení Německa bude ruská pozice na evropském kontinentu nenapadnutelná.¹³⁶ Navíc britská pozice byla ve vztahu k Sovětům slabší než americká, Eden se zavázal v Moskvě ke kompromisu

---

¹³⁰ Piirimäe, *Roosevelt, Churchill and the Baltic Question*, 47–48.

¹³¹ *Ibid.*, 58.

¹³² Zmiňují se o ní v kapitole o USA.

¹³³ Hough, „The Annexation of the Baltic States“, 413.

¹³⁴ Piirimäe, *Roosevelt, Churchill and the Baltic Question*, 60–61.

¹³⁵ Hough, „The Annexation of the Baltic States“, 413.

¹³⁶ Piirimäe, *Roosevelt, Churchill and the Baltic Question*, 69.

a Stalinovi nebylo nikdy jasně dáno najevo, že by Britové měli v oblasti své zájmy. Británie si navíc nemohla dovolit soupeřit o malé státy.¹³⁷

Americký prezident Franklin D. Roosevelt odmítl oficiálně podpořit britsko-sovětskou smlouvu, protože by byla v rozporu s principy Atlantické charty, jeho názor podpořil i státní podtajemník S. Welles. Nakonec oba ustoupili od úplné opozice a chtěli alespoň zlepšení podmínek pro obyvatele Pobaltí. Doufali, že smlouva bude obsahovat záruku, že kdo by nechtěl zůstat v Pobaltí, mohl by území opustit s přenosným majetkem. Eden tedy chtěl pro pobaltské státy zaručení lokální autonomie, Stalin však odmítl požadavky přijmout, podle něj se již obyvatelé Pobaltí rozhodli ve volbách 1940. Jednání tak zamrzla na mrtvém bodě, hlavním problémem byly spory o uznání hranic.

Molotov opět navštívil Londýn až v květnu 1942, kdy bylo jasné, že Sovětskému svazu začíná docházet energie a potřeboval pomoc.¹³⁸ Při jednáních Molotov předstíral, že otázka Pobaltí byla už vyřešena a že Británie už hranice uznala. Eden proto navrhl alternativní smlouvu o přátelství a spolupráci, která by se netýkala územních otázek. Molotov se rozhodl návrh přijmout. Smlouva byla podepsána 26. května 1942 také proto, že Sovětský svaz byl poražen u Charkova a potřeboval spojeneckou pomoc.¹³⁹ Obě strany se zavázaly nezasahovat do vnitřních záležitostí jiných států, nerozšiřovat své území a neuzavírat separátní mír.

Velká Británie se vždy snažila čelit rozpínavosti Sovětského svazu v Evropě. Zároveň však musela promýšlet své činy, protože si nesměla Sověty znepřátelit. V průběhu jednání o britsko-sovětské dohodě vláda uvažovala o uznání anexe, ale kvůli americkému tlaku byla smlouva uzavřena bez teritoriálních dohod. V prosinci 1944 Foreign Office deklarovala, že král Jiří VI. neuznává žádnou vládu v Pobaltí od červnových událostí roku 1940.¹⁴⁰ Sovětské republiky byly uznávány pouze *de facto* a uznání *de iure* nebylo nikdy uděleno, například historie pobaltských států však vymizela v sedmdesátých letech z *Encyclopaedia Britannica*.¹⁴¹ Po porážce Hitlera neměly Velká Británie a Sovětský svaz již společné zájmy a stará podezřívání se opět promítla do vztahů.¹⁴²

¹³⁷ Piirimäe, *Roosevelt, Churchill and the Baltic Question*, 157–158.

¹³⁸ *Ibid.*, 74.

¹³⁹ Smetana, *Ani vojna, ani mír*, 256.

¹⁴⁰ Hough, „The Annexation of the Baltic States“, 412–414.

¹⁴¹ Rislakki, *The Case for Latvia*, 151.

¹⁴² Martin Kitchen, „Winston Churchill and the Soviet Union during the Second World War“, *The Historical Journal* 30, č. 2 (červen 1987): 435–436, <http://jstor.org> (staženo 7. 5. 2016).

7.2 Vztah k pobaltským diplomatům

V srpnu 1942 Foreign Office oznámila, že jména baltských vyslanců již nebudou začleněna v diplomatickém seznamu, ale budou uvedena v jeho speciální příloze. Tato příloha obsahovala jména vyslanců, jejichž státy *de facto* přestaly existovat, ale zůstala jim diplomatická práva. I přesto mise působily v Británii dalších 30 let a mohly například vydávat pasy.¹⁴³

8. Reakce Spojených států amerických

Franklin Delano Roosevelt se stal prezidentem USA roku 1933, během jeho vlády se Spojené státy staly dominantní mocností na světové scéně a zároveň hospodářsky prosperovaly. Roosevelt byl dobrý manipulátor a uměl používat osobní charisma.¹⁴⁴ Pro post ministra zahraničních věcí si vybral Cordella Hulla, ale reálnou moc měl spíše Sumner Welles, který byl Hullovým zástupcem. Welles měl na starosti důležité diplomatické mise, byl například vyslán, aby vyzvěděl možnosti míru s důležitými západními mocnostmi. V roce 1943 byl Welles donucen rezignovat kvůli starší osobní aféře. Nahradil ho Edward Stettinius Jr., který se později stal i ministrem zahraničních věcí, nebyl ovšem tak znalý mezinárodních vztahů. Důležitým mužem pro Roosevelta byl i poradce Harry Hopkins, který sloužil jako prezidentův osobní vyslanec ke Stalinovi a Churchillovi.

Vztah mezi Churchillem a Rooseveltem byl oficiálně založen na rovnosti, ale ve skutečnosti měl Roosevelt převahu. Jedním z problémů byla otázka kolonialismu, podle Roosevelta si Británie také vytvářela sféry vlivu a zájmů. Kolonialismus podle něj měl v budoucnu vést ke třetí světové válce.¹⁴⁵

8.1 Stimsonova doktrína

Roku 1931 důstojníci japonské Kuantungské armády pronikli do Mandžuska a vytvořili zde loutkový stát Mandžukuo. V lednu 1932 zaslal Henry L. Stimson vládám Číny a Japonska dopis, ve kterém vyjádřil, že USA viděly jako povinnost neuznat žádné smlouvy mezi těmito vládami. Podle dopisu vláda USA neuzná žádné akce, které by

¹⁴³ Hough, „The Annexation of the Baltic States“, 414-415.

¹⁴⁴ Mark A. Stoler, „The Roosevelt Foreign Policy: Flawed, but Superior to the Competition“, v *Debating Franklin D. Roosevelt's Foreign Policies, 1933–1945*, Justus D. Doenecke a Mark A. Stoler (Lanham: Rowman & Littlefield Publishers, Inc., 2005), 118.

¹⁴⁵ Justus D. Doenecke, „The Roosevelt Foreign Policy: An Ambiguous Legacy“, v *Debating Franklin D. Roosevelt's Foreign Policies, 1933–1945*, Justus D. Doenecke a Mark A. Stoler (Lanham: Rowman & Littlefield Publishers, Inc., 2005), 52-53.

byly v rozporu s podmínkami Pařížského paktu z roku 1928, jehož signatáři jsou Čína, Japonsko i USA.¹⁴⁶

Dopis byl základem pro Stimsonovu doktrínu, kterou se Spojené státy řídily při rozhodování o tom, jak se postaví k násilným zabráním území. Doktrína byla brána jako důležitý vývojový bod v mezinárodním právu a měla pozitivní ohlasy. Cílem doktríny byla podpora neporušitelnosti území a právo lidí na sebeurčení. Stát, který by porušil výše zmíněné, by měl být potrestán, například sankcemi.¹⁴⁷ Jako pokus vyhnat japonské síly z Mandžuska však doktrína nefungovala dostatečně, byly zaměňovány plané řeči za akce, například nebyly uvaleny ekonomické sankce na Japonsko.¹⁴⁸

Stimsonova doktrína byla důležitým dokumentem, fakt, že velmoc neuznávala násilné změny, byl klíčový pro morálku obyvatel okupovaného území. Státy, které neuznávaly anexe, nemusely repatriovat obyvatele nebo vydávat majetek lidí státu, který *de facto* zanikl. Doktrína také posílila důležitost principu, že jednostranné agresí by nemělo být povoleno dosahovat změn v existujícím územním pořádku.¹⁴⁹

8.2 Vztah se Sovětským svazem

Roosevelt roku 1933 po jednáních s lidovým komisařem zahraničních věcí SSSR M. Litvinovem oznámil americké uznání Sovětského svazu, na oplátku měl SSSR ukončit komunistickou propagandu v USA a garantovat americkým občanům žijícím v SSSR náboženská a zákonná práva. SSSR také nejdříve slíbil splatit dluh z dob carství, později to však bylo odmítnuto. Ze sovětského pohledu se jednalo o dluhy vlády, která byla svržena.¹⁵⁰ Ve třicátých letech Roosevelt stále přemýšlel, jak se chovat k sovětskému vůdci. Jeho názor na Stalina se neustále měnil, někdy byl viděn jako pragmatický politik, jindy jako nevyzpytatelný nebo vychytralý. Vždy ovšem Roosevelt jednal opatrně, aby příliš nenarušil nastavený *modus vivendi* mezi SSSR a USA.¹⁵¹

8.3 USA v prvních letech druhé světové války

Během třicátých let vydaly Spojené státy několik prohlášení o neutralitě, protože většina Američanů se nechtěla účastnit války. I Roosevelt chtěl nechat svoji zemi

¹⁴⁶ Hough, „The Annexation of the Baltic States“, 327.

¹⁴⁷ *Ibid.*, 482.

¹⁴⁸ Stoler, „The Roosevelt Foreign Policy“, 137–138.

¹⁴⁹ Hough, „The Annexation of the Baltic States“, 482-484.

¹⁵⁰ Doenecke, „The Roosevelt Foreign Policy“, 19.

¹⁵¹ Piirimäe, *Roosevelt, Churchill and the Baltic Question*, 35.

co nejdéle mimo válku, ale zároveň odmítl přísnou neutralitu.¹⁵² Podle něj nesměly Spojené státy předstírat, že se jich válka netýká, bylo jasné, že výsledek na ně bude mít vliv. Navíc by pouhé přihlížení konfliktu, potírání svobody a principů mezinárodního práva bylo proti americkým tradičním hodnotám a ideálům. Mezi tradice patřilo i podporování principu práva na sebeurčení.¹⁵³

Německá válečná vítězství Spojené státy šokovala a nepřátelská nacistická ideologie byla viděna jako morální hrozba pro USA. Hitlerovo vítězství by znamenalo nebezpečí pro americké zájmy a zároveň USA chtěly bránit malé národy. Z těchto důvodů byla odsouhlasena materiální pomoc Velké Británii, obyvatelé souhlasili s pomocí spojencům, ale do války se zapojit nechtěli. Roosevelt chtěl posílit armádu i vzdušné síly a nahradil ve své administrativě lidi, kteří byli extrémně pro izolaci.¹⁵⁴

Churchill s Rooseveltem se veřejně zavázali, že nebudou uznávat územní změny provedené během války. Roosevelt měl oproti Churchillovi výhodu, že jako prezident, na rozdíl od premiéra, mohl zahraničnímu i domácímu publiku slibovat více věcí. Navíc Roosevelt často používal vhodná slova ve vhodný čas, například před volbami v říjnu 1940 ujistil litevskou delegaci v USA, že závislost jejich země na Sovětském svazu bude pouze dočasná. Podle estonského historika Kaarela Piirimäe nebylo cílem Roosevelta zachránit malé státy ze sovětského chycení, ale vyhnout se tvrdým výměnám území a vytváření sfér vlivů. Proto odmítl souhlasit s Pobaltím jako předmětem výhodné výměny pro britsko-sovětskou dohodu z roku 1942.¹⁵⁵

V USA existovala tzv. „Riga group“, která sdružovala několik významných amerických diplomatů, kteří strávili nějaký čas v Pobaltí. Členy byli například George F. Kennan nebo Loy W. Henderson. Tito diplomaté byli rovněž experty na Sovětský svaz, ale nikdy nebyli názorově jednotní. Henderson hrál později významnou roli ve formulaci americké politiky vůči Pobaltí,¹⁵⁶ byl jedním z mála, kteří byli k regionu citově připoutáni. Obecně však nebyla nezávislá existence malých států široce podporovaná.¹⁵⁷

¹⁵² Robert Dallek, *Franklin D. Roosevelt and American Foreign Policy, 1932–1945 (With a New Afterword)* (New York: Oxford University Press, 1995), 199.

¹⁵³ *Ibid.*, 214–215.

¹⁵⁴ *Ibid.*, 217–232.

¹⁵⁵ Piirimäe, *Roosevelt, Churchill and the Baltic Question*, 2.

¹⁵⁶ Eero Madijainen, “The USA, Soviet Russia and the Baltic states“, v *The Baltic Question during the Cold War*, eds. John Hiden, Vahur Made and David J. Smith, (Londýn: Routledge, 2008), 30.

¹⁵⁷ Piirimäe, *Roosevelt, Churchill and the Baltic Question*, 3.

Pobaltí jako takové nemělo pro Spojené státy velkou hodnotu, jeho důležitost závisela na strategických výpočtech. Už v říjnu 1939 byla americká vyslanectví připravena opustit pobaltský region. Sovětská kontrola nad Pobaltím byla brána jako namířená proti Berlínu. Rooseveltovi bylo jasné, že v Moskvě i Berlíně nemá velký vliv.¹⁵⁸

Jediné, co nechtěl Roosevelt Stalinovi nechat, bylo Finsko, v dopise vyjádřil, že si nepřál, aby si SSSR nárokoval tamější území.¹⁵⁹ Zimní válka byla začátkem nepřátelského pohledu na Sovětský svaz, už ho nebylo možné ignorovat a soustředit se jen na Německo. Zejména bombardování bylo podle USA těžkým zločinem. Někteří členové Rooseveltovy administrativy, například Welles, požadovali tvrdé zakročení proti SSSR. Oproti tomu Hull byl pro opatrnost, čemuž Roosevelt věřil a rozhodl se pro „morální embargo“. Byl pozastaven vývoz produktů, které potřebovalo sovětské letectvo, toto gesto mělo usmířit americké veřejné mínění.¹⁶⁰

Roku 1940 začínalo být stále jasnější, že Velká Británie nebyla schopná pokračovat ve válce sama. Roosevelt však nechtěl v roce prezidentských voleb riskovat aktivní zapojení do války, proti kterému byla většina obyvatel.

8.4 Reakce na sovětské akce v Pobaltí

Reakce USA na okupaci a anexi Pobaltí závisela na více faktorech. Podle vzpomínek Hulla se nikdy nevedla diskuze o možnosti americké intervence, protože Pobaltí kapitulovalo bez formálního protestu. Zároveň veřejné mínění nebylo příznivě nakloněné silnější akci. Většina veřejnosti se ale přikláněla k politice neuznání. Navíc nebyl důvod domnívat se, že by se Sovětský svaz v dohledné době přidal k západním spojencům. Henderson také musel přiznat, že informace z Pobaltí byly nedostačující pro definitivní závěry. Například litevský vyslanec v USA Žadeikis prohlásil nové prosovětské pobaltské vlády za loutkové, oproti tomu americký vyslanec v Kaunasu, Owen Norem, prohlásil, že si nemyslí, že by byly během procesu předání moci porušeny zákony.¹⁶¹

Podle estonského historika Kaarela Piirimäe měly vliv na rozhodování dva klíčové faktory, jedním byl americký majetek v Pobaltí, který bude pravděpodobně

---

¹⁵⁸ Dallek, *Franklin D. Roosevelt and American Foreign Policy*, 208.

¹⁵⁹ Piirimäe, *Roosevelt, Churchill and the Baltic Question*, 208.

¹⁶⁰ *Ibid.*, 35.

¹⁶¹ *Ibid.*, 36-37.

ztracen, a také pobaltský majetek v USA, který mohl být zachráněn, pokud by se jednalo hned. Druhým zásadním zvratem byl rozhovor Hendersona s Bīlmanisem, po kterém už byla legálnost sovětských procedur zamítnuta. Dalším argumentem bylo srovnání sovětské agrese s německou.¹⁶²

9. července 1940 vydal Henderson memorandum, ve kterém se zmínil o volbách v Pobaltí, které nebudou svobodné, a také o tom, že nové pobaltské vlády budou spravovat americký majetek v regionu, tudíž by o něj USA mohly přijít.¹⁶³ 15. července vydala americká vláda nařízení, kterým zakazovala všechny operace týkající se majetku pobaltských států. Nařízením byl majetek zmražen, SSSR k němu ztratil přístup, ale vyslanci původních pobaltských vlád ho mohli stále využívat. Také pobaltské lodě zůstaly v amerických přístavech.¹⁶⁴ Sovětská vláda vydala prohlášení, ve kterém označila americké akce jako snahu zabránit Sovětskému svazu naplnit svá legitimní práva na majetek a ztížit obchodní vztahy. To vše podle nich bylo v nesouladu se základními principy mezinárodního práva.¹⁶⁵

8.5 Wellesova deklarace

I Rooseveltovi bylo jasné, že sovětské územní zisky byly srovnatelné s nacistickými, zároveň viděl možnost využít postoj k Pobaltí v prezidentských volbách. Navíc umírněný a opatrný Hull na jednáních chyběl a byl zastoupen Wellesem. 23. července 1940 vydala vláda USA prohlášení, které bylo dílem Roosevelta, Wellese a Hendersona. První návrh vytvořil Henderson, ale později do něj Welles přidal silnější věty.¹⁶⁶

Prohlášení vstoupilo do dějin jako Wellesova deklarace a bylo důležitým milníkem americké zahraniční politiky. Deklarace tvořila základ amerického neuznání anexe Pobaltí. Vyjadřovala hluboké americké sympatie s obyvateli Pobaltí a vyhlašovala aplikování Stimsonovy doktríny i na tento region. Dále bylo řečeno, že „obyvatelé USA jsou proti podobným 'predátorským' akcím, nehledě na to, zda byly provedeny silou nebo hrozbou síly. Také nebudou tolerovat jakékoliv narušování suverenity druhého státu nebo jakoukoliv formu zasahování do jeho vnitřních

¹⁶² Piirimäe, *Roosevelt, Churchill and the Baltic Question*, 37.

¹⁶³ *Ibid.*, 37.

¹⁶⁴ Ziemele, *State Continuity and Nationality*, 84.

¹⁶⁵ Hough, „The Annexation of the Baltic States“, 392.

¹⁶⁶ Piirimäe, *Roosevelt, Churchill and the Baltic Question*, 38.

záležitostí, i kdyby se jednalo o slabší stát.¹⁶⁷ Spojené státy budou pokračovat v bránění těchto principů, protože bez nich nemůže být základ moderní civilizace, tj. vláda rozumu, spravedlnosti a práva, udržen.“¹⁶⁸

Touto deklarací USA odmítly a odsoudily sovětskou anexi. Díky neúčasti ve válce a izolaci v evropských událostech mohly USA zaujmout principiálnější stanovisko než Velká Británie.¹⁶⁹ Následné praktické kroky byly podniknuty v souladu s výrokem – pobaltská diplomatická zastoupení v USA mohla pokračovat v činnosti jako představitelé pobaltských republik, které byly Spojenými státy stále uznané. Po jejich smrti mohli být jednotliví představitelé nahrazeni dalšími, USA byly jedním z mála států, které to povolily. Informace potřebné pro činnost byly nepřímou získávány z pobaltských sovětských republik, ale vždy bylo jasné deklarováno, že to nesmí být bráno jako uznání sovětské suverenity nad státy.¹⁷⁰

V srpnu 1940 Welles odpověděl Sovětskému svazu na otázku ohledně majetku, že jeho zmrazení je podle Wellese v souladu s právními principy Stimsonovy doktríny. Navíc je to postup, který USA použily v případě každého státu, který byl okupován vojenskými silami a nebyl proto schopen jednat svobodně.¹⁷¹

V prosinci 1940 si Molotov stěžoval americkému vyslanci v Moskvě, Laurenci A. Steinhardtovi, že pobaltská otázka byla „nejdůležitějším problémem mezi oběma vládami a vztahy mezi státy se nemohou zlepšit, dokud nebude vyřešena“.¹⁷² V lednu 1941 Welles prohlásil, že si vláda USA nebude pokoušet vyjednat přátelství jednoho státu tím, že uzná práva, která nebyla legitimní. Politika neuznání dobytí území se podle něj nezměnila od roku 1931 a měnit se nebude za jakýchkoliv okolností.¹⁷³

8.6 Budování spojení se Sovětským svazem

Po německém útoku musely SSSR a USA přehodnotit vzájemnou politiku, zejména v otázce možné spolupráce. Obecně se očekávalo, že SSSR přežije maximálně

¹⁶⁷ Ziemele, *State Continuity and Nationality*, 22.

¹⁶⁸ Hough, „The Annexation of the Baltic States“, 392.

¹⁶⁹ Piirimäe, *Roosevelt, Churchill and the Baltic Question*, 41.

¹⁷⁰ McHugh a Pacy, *Diplomats Without a Country*, 80.

¹⁷¹ Hough, „The Annexation of the Baltic States“, 393.

¹⁷² Piirimäe, *Roosevelt, Churchill and the Baltic Question*, 40.

¹⁷³ *Ibid.*, 41.

tři měsíce, Harry Hopkins však ve své zprávě z Moskvy oznámil, že Stalin byl ochotný bojovat tři až čtyři roky, pokud to bude nutné.¹⁷⁴

Roosevelt věřil, že SSSR přežije německý útok a že bude důležitým spojencem. Také se obával, že pokud by sovětští vojáci nebojovali, tak by museli bojovat američtí, tudíž ruská pomoc je rozhodující pro bezpečnost a obranu Spojených států. Tyto důvody vedly ke zpřístupnění možnosti pomoci Sovětskému svazu v rámci Zákona o půjčce a pronájmu. Problémem bylo, že SSSR nebyl schopen za dodávky zaplatit. Veřejné mínění bylo proti mohutné pomoci Sovětskému svazu, objevil se i názor, že by západní spojenci měli přihlížet tomu, jak proti sobě bojují nacisté a komunisté.¹⁷⁵

Bylo však jisté, že budování nové koalice oslabí pozici Pobaltí. Británie, USA a SSSR se spojily jen kvůli společnému nepříteli, kterého bylo nutné zastavit, ale bylo jasné, že pro jeho porážku musely občas přijmout kompromis. Na pár otázkách se shodly, například na tom, že poválečné uspořádání by mělo být nastaveno tak, aby mocnosti Osy¹⁷⁶ již nikdy nemohly vyvolat třetí světovou válku.¹⁷⁷

Roosevelt věděl, že bude muset v některých otázkách ustoupit, byl ochotný souhlasit s kompromisy i v územních otázkách východní Evropy. Báł se však negativní reakce veřejného mínění, proto byl proti dohodám o území během války. Stalin chtěl tyto otázky vyřešit před začátkem spolupráce, Churchill si zase myslel, že když Stalin dostane nějaké území nyní, bude mít menší poválečné nároky na teritoriální zisky.¹⁷⁸

8.7 Atlantická charta

V srpnu 1941 se Roosevelt a Churchill sešli na lodi u Newfoundlandu, kde se dohodli na společné deklaraci válečných cílů. Prohlášení nazvané Atlantická charta zahrnovalo osm bodů. Oba státy se shodly, že nemají zájem na zisku území, také na právu všech lidí zvolit si formu vlády, pod kterou chtějí žít, a že žádné změny území se nesměly dít proti vůli lidí, kterých se týkaly. Dále byla dohodnuta konečná zkáza nacistické tyranie, po porážce Německa měl být ustanoven mír, který poskytne všem

¹⁷⁴ Dallek, *Franklin D. Roosevelt and American Foreign Policy*, 292.

¹⁷⁵ Piirimäe, *Roosevelt, Churchill and the Baltic Question*, 51.

¹⁷⁶ Fašistický blok Německa, Itálie a Japonska.

¹⁷⁷ Stoler, „The Roosevelt Foreign Policy“, 148-149.

¹⁷⁸ *Ibid.*, 153.

národům život beze strachu a zabezpečení hranic. Pro tento mír se však všechny národy světa musí vzdát použití síly, aby již nebylo agresorů.¹⁷⁹

Velká Británie i SSSR měly výhrady, Churchill se například obával předčasných hnutí za nezávislost v koloniích. V sovětském případě bylo jasné, že osm bodů nebylo v souladu s jejich požadavky.¹⁸⁰ Bod o právu lidí zvolit si vládu byl jedním z nejdůležitějších válečných cílů USA a Velké Británie, ale nebylo jasné, jak to bude fungovat v praxi. Navíc byl Roosevelt zklamán reakcí americké veřejnosti, očekával nadšení, ale většina lidí ho podezřívala, že chce zatáhnout USA do války.¹⁸¹

Pro Pobaltí byla Atlantická charta důležitá jako slib neuznání silových územních změn, navíc bylo přislíbeno, že bude platit i na Pobaltí. Churchill jasně řekl, že charta nebude platit na kolonie. SSSR k ní nakonec v září 1941 formálně přistoupil, ale zároveň vyjádřil, že při plnění bude záležet na okolnostech, potřebách a historických zvláštlostech konkrétních zemí. Sovětská propaganda navíc naznačovala, že cílem Moskvy bylo obnovení sovětské moci v Pobaltí.¹⁸²

8.8 Cesta k užší spolupráci

Po japonském útoku na Pearl Harbor 7. prosince 1941 vstoupily Spojené státy do války. V dubnu 1942 již Roosevelt přiznal, že by mu nevadilo, kdyby si SSSR ponechal nějaké území.¹⁸³ I přesto odmítl oficiálně podpořit britsko-sovětskou dohodu, s Wellesem trvali na vyjednání lepších podmínek pro obyvatele Pobaltí, aby nebylo porušení Atlantické charty tak zřejmé. Navíc Roosevelt chtěl, aby dohoda byla pouze ústní, bylo podle něj údajně nebezpečné teď cokoliv sepisovat. Také se mu nelíbilo, že by Velká Británie hrála prim v anglo-americkém koncertu, chtěl pobaltskou otázku řešit osobně.¹⁸⁴

8.9 Plán na Organizaci spojených národů

V květnu 1942 navrhl Roosevelt Molotovovi plán na vytvoření organizace, ve které by čtyři velmoci zajišťovaly mír. Těmi velmocemi měly být Čína, SSSR, Velká Británie a USA, jako jediné by byly ozbrojené a v případě krize měly zasáhnout. Stalin

¹⁷⁹ **The Atlantic Charter, August 14, 1941 (White House News Release)**, dokument z Doenecke a Stoler, *Debating Franklin D. Roosevelt's Foreign Policies, 1933–1945*, 104–105.

¹⁸⁰ Doenecke, „The Roosevelt Foreign Policy“, 40.

¹⁸¹ Dallek, *Franklin D. Roosevelt and American Foreign Policy*, 284–285.

¹⁸² Piirimäe, *Roosevelt, Churchill and the Baltic Question*, 54–55.

¹⁸³ Rislakki, *The Case for Latvia*, 149.

¹⁸⁴ Piirimäe, *Roosevelt, Churchill and the Baltic Question*, 78.

s tímto návrhem souhlasil. Podmínkou pro efektivní fungování organizace byla spolupráce omezeného počtu mocností, které by se staraly o malé národy. Kdyby nějaký stát ohrozil mír, byl by zablokován, kdyby v ohrožování pokračoval, tak by byl bombardován. Další orgánem mělo být Valné shromáždění, které se bude scházet jednou za rok, ale reálně nebude mít moc. Rooseveltova důvěra v Čínu byla naivní, Čína ve skutečnosti nebyla silná.¹⁸⁵

Během vyjednávání tlačil SSSR na USA, aby uznaly anexi Pobaltí, chtěl směnit svou účast v organizaci za uznání západních hranic. Navíc chtěl zapojit více členů, prvním návrhem bylo kromě SSSR jako celku ještě zapojení všech 15 sovětských republik. Později zmínil svůj požadavek jen na tři sovětské republiky (Litevskou, Běloruskou a Ukrajinskou). S tím ovšem Roosevelt nemohl souhlasit, protože neuznával anexi Litvy. Nakonec dospěli ke kompromisu a za členy byly přijaty Ukrajinská a Běloruská sovětská republika.¹⁸⁶ Druhým požadavkem bylo absolutní sovětské veto ve všech konfliktech, ve kterých by byl SSSR účastníkem, to bylo Británií i Spojenými státy zamítnuto.

V průběhu roku 1942 pokračovaly mezi spojenci diskuze o východoevropských problémech, ale čím dál více se ustupovalo od wilsonovských principů; princip sebeurčení byl ve stínu pojmů jako bezpečnost a ekonomika. Vypadalo to, že by anexie Pobaltí mohla být přijata lehce, protože velmoci již nevěřily v životaschopnost malých států.¹⁸⁷

8.10 Vztahy v pozdních letech války

Roku 1943 řekl Litvinov Wellesovi, že USA a SSSR nemohly mít přátelské vztahy, dokud Henderson neodstoupí z funkce.¹⁸⁸ Ten byl nakonec poslán jako vyslanec do Iráku. V průběhu let toužil Roosevelt promluvit si se Stalinem osobně, doufal, že se mu podaří přesvědčit ho, aby v Pobaltí byla vyhlášena referenda a byla zajištěna emigrace kohokoliv, kdo by nechtěl žít pod sovětskou vládou.

Roosevelt se i přes vážně zdravotní potíže rozhodl jít roku 1944 znovu do volebního boje. Také se zúčastnil Jaltské konference i přes svou celkovou slabost, která ovšem neměla vliv na jeho diplomacii. Byl to on, kdo držel tzv. Velkou trojku

¹⁸⁵ Doenecke, „The Roosevelt Foreign Policy“, 63–64.

¹⁸⁶ Ziemele, *State Continuity and Nationality*, 22-23.

¹⁸⁷ Piirimäe, *Roosevelt, Churchill and the Baltic Question*, 85.

¹⁸⁸ *Ibid.*, 72.

pohromadě. Po smrti v dubnu 1945 byl nahrazen Harry S. Trumanem, který však nebyl tak informovaný a zkušený. Roosevelt také někde selhal, například byl moc pozitivní vůči SSSR a Stalinovi, naopak příliš negativní vůči Británii a Churchillovi.¹⁸⁹

Podle estonského historika Kaarela Piirimäe se Roosevelt během války změnil z idealisty na člověka, který věřil v realpolitiku¹⁹⁰.¹⁹¹ Kritici říkali, že výsledkem jeho politiky byla expanze sovětské síly a následná studená válka. Bylo mu vyčítáno, že na konferencích v Teheránu a Jaltě zradil východní Evropu. Situace však byla komplikovanější, Roosevelt musel při rozhodování zohledňovat mnohá fakta.¹⁹²

8.11 Poválečná situace

Spojené státy neuznaly anexi a okupaci Pobaltí po celou dobu trvání. Americká pozice v tomto ohledu byla vždy pevně antisovětská. Diplomatické mise mohly pokračovat v činnosti na území USA. Trvajícím podpora Stimsonovy doktríny, potažmo Wellesovy deklaráce, měla pozitivní vliv na občany Pobaltí, kteří žili na západě. Americká podpora pokračovala i po válce, například roku 1952, na den výročí okupace, poslal prezident Truman zástupcům Pobaltí zprávu, ve které vyjádřil soucit se „zotročenými“ obyvateli Pobaltí. Také prohlásil: „Nikdy jsme neuznali anexi, mějte sílu a trpělivost přežít tyranii, jednou opět získáte nezávislost a svobodu.“¹⁹³ Téma Pobaltí bylo Američany diskutováno na mezinárodních fórech.¹⁹⁴ Státy byly stále zakresleny na mapách a jejich vlajky vlály ve foyer Ministerstva zahraničních věcí USA.¹⁹⁵

9. Konference Velké trojky

Velká trojka, tj. Stalin, Churchill a Roosevelt, se mezi lety 1943 a 1945 sešla na několika konferencích, z nichž Teheránská byla nejdůležitější pro ustanovení sovětského vlivu ve východní Evropě, tedy i v Pobaltí. Na konferenci byl vždy nejlépe připravený Stalin, v anglo-americkém spojení dominovaly USA. Churchill

¹⁸⁹ Doenecke, „The Roosevelt Foreign Policy“, 88.

¹⁹⁰ Odhadnutí skutečných možností a záměrů protivníka, ochota použít sílu i proti spřátelenému státu pro dosažení cíle.

¹⁹¹ Piirimäe, *Roosevelt, Churchill and the Baltic Question*, 78.

¹⁹² Doenecke, „The Roosevelt Foreign Policy“, 5.

¹⁹³ Hough, „The Annexation of the Baltic States“, 406.

¹⁹⁴ *Ibid.*, 405–410.

¹⁹⁵ Paul A. Goble, „The politics of a principle“, v *The Baltic Question during the Cold War*, eds. John Hiden, Vahur Made and David J. Smith, (Londýn: Routledge, 2008), 46 - 47.

i Roosevelt se veřejně zavázali k tomu, že nebudou uznávat územní změny provedené během války, ale oba byli ochotní udělat kompromisy.¹⁹⁶

9.1 Plánování první konference

V únoru 1943 kapituloval německý generál Paulus při obléhání Stalingradu. Výhra v této bitvě byla přelomová pro Sovětský svaz, začalo být jasné, že Německo válku nevyhraje. Uvědomoval si to i Roosevelt, věděl, že SSSR bude po válce důležitou mocností a bude hrát jednu z hlavních rolí v poválečném světě.¹⁹⁷ Stalin tím získal výhodu pro vyjednávání a chtěl ukončit diskuzi o legitimitě anexe Pobaltí. V sovětském deníku *Pravda* vyšel článek proti americkým novinářům, kteří pochybovali o tom, že Pobaltí právně patřilo Sovětům. Podle článku bylo Pobaltí součástí Sovětského svazu stejně přirozeně jako Kalifornie součástí USA.¹⁹⁸ Sovětský svaz tak po Stalingradu začal kampaň zaměřenou na přesvědčení západních spojenců o legitimitě anexe. V jeho prospěch hrálo, že britská veřejnost obdivovala Sovětský svaz, zvláště pak jeho vojenské síly.¹⁹⁹ Západní vlády se však obávaly, že SSSR bude po válce chtít rozšířit svůj vliv a komunismus v Evropě.

Poprvé byli západní spojenci ochotní uznat sovětský převrat v Pobaltí, bylo jasné, že nemají dostatek strategických zájmů v regionu. Druhým důvodem byla potřeba udržet Rudou armádu v boji proti Wehrmachtu²⁰⁰.²⁰¹ Churchill poslal roku 1943 Stalinovi polooficiální dopis, který indikoval, že by Churchill neměl námitky proti sovětským nárokům.²⁰² Londýn se snažil omezit zprávy o územních diskuzích v britském tisku, který se stále více zabýval rostoucí rolí SSSR v poválečné Evropě. Podle zpráv NKVD²⁰³ nešlo Spojeným státům o konkrétní hranici a v žádném případě nebyly ochotné jít se Sověty o tento region bojovat, stejně jako Velká Británie.²⁰⁴

Pobaltí v této době stále věřilo v západní spojení. Roosevelt chtěl prioritně s ostatními státníky diskutovat vojenské záležitosti a vyhnout se specifickým diskuzím o poválečných věcech. Měl však pocit, že si USA byly se SSSR v mnohém podobné,

¹⁹⁶ Piirimäe, *Roosevelt, Churchill and the Baltic Question*, 2.

¹⁹⁷ Stoler, „The Roosevelt Foreign Policy“, 159.

¹⁹⁸ Piirimäe, *Roosevelt, Churchill and the Baltic Question*, 93.

¹⁹⁹ *Ibid.*, 94.

²⁰⁰ Armáda nacistického Německa.

²⁰¹ Piirimäe, *Roosevelt, Churchill and the Baltic Question*, 159.

²⁰² *Ibid.*, 95.

²⁰³ Sovětský Lidový komisariát vnitřních věcí.

²⁰⁴ Piirimäe, *Roosevelt, Churchill and the Baltic Question*, 98.

například v tom, že byly neevropské a nekoloniální.²⁰⁵ Z toho mohly pramenit jeho sympatie ke Stalinovi.

Roosevelt věděl, že poválečné pohlcení Pobaltí Sovětským svazem vyvolá vlnu odporu v USA, ale bylo mu jasné, že po pádu Německa budou v Pobaltí vojáci Rudé armády a ty nebude snadné vyhnat. Proto se rozhodl, že podmínkou jeho uznání bude slib pořádání plebiscitů v Pobaltí. Věděl, že by ztratil podporu veřejnosti, kdyby Stalinovi Pobaltí jen tak přenechal. Eden se bál, že byl Roosevelt naivní, varoval ho, že SSSR se spokojí jen s uznáním začlenění Pobaltí *de facto*. Oba západní spojenci se však shodli, že anexi použijí jako vyjednávací prostředek pro další sovětské ústupky. Welles byl donucen podat demisi a Hull s Rooseveltem zastávali odlišný názor na evropské uspořádání než Welles, prioritou pro ně bylo členství Stalina ve světových organizacích.²⁰⁶

Stalin chtěl trvale oslabit Německo a nastavit poválečné zabezpečení, které by mu zajišťovalo ochranné pásmo ve východní Evropě. Mělo mít dvě úrovně: prvním, vnitřním, by byly zisky z paktu Molotov-Ribbentrop; druhým, vnějším, měly být spřátelené státy, ve kterých by byly vybudovány sovětské základny. Ty by zajišťovaly, že by Německo již neohrožovalo SSSR. Tento plán by ovšem znamenal nahrazení německé hegemonie v Evropě sovětskou. Také by byla územními zisky porušena Atlantická charta, které byl Stalin signatářem.²⁰⁷ Stalin v průběhu roku 1943 stále hlasitěji žádal o spojeneckou akci v Evropě, dokonce odvolal své vyslance z Londýna a Washingtonu. Říkal, že druhá fronta v západní Evropě je klíčová pro válečnou i poválečnou spolupráci.²⁰⁸

Konečně v září 1943 souhlasil Stalin s účastí na schůzce v Teheránu. Do této aliance s kapitalistickými zeměmi šel s přesvědčením, že bude časově omezená. Při konferencích bylo jasné, že Británie i USA vnímaly debaty o malých státech v poválečném uspořádání jako méně důležité.²⁰⁹

²⁰⁵ Piirimäe, *Roosevelt, Churchill and the Baltic Question*, 101–102.

²⁰⁶ *Ibid.*, 103–108.

²⁰⁷ Stoler, „The Roosevelt Foreign Policy“, 151.

²⁰⁸ *Ibid.*, 159.

²⁰⁹ Piirimäe, *Roosevelt, Churchill and the Baltic Question*, 110–111.

9.2 *Konference v Moskvě*

Konferenci v Teheránu předcházela konference v Moskvě, na které se v říjnu 1943 sešli Molotov, Eden a Hull (a Stalin). Hull už byl v té době velmi nemocný, přesto vedl americkou delegaci. Konference měla prozkoumat možnosti pro další vyjednávání, výsledkem byla Deklarace o obecné bezpečnosti, ve které bylo naplánované ustanovení mezinárodní organizace pro zachování světového míru a bezpečnosti. Hull se do USA vrátil optimistický a nadšený a říkal, že „již nebude potřeba sfér vlivu pro rovnováhu sil nebo čehokoliv jiného, čím si v minulosti národy zajišťovaly svou bezpečnost“.²¹⁰ Baltští diplomaté doufali, že bude otázka Pobaltí v Moskvě probírána, ale to se nestalo, protože toto téma chtěl Roosevelt probrat se Stalinem osobně.

9.3 *Teheránská konference*

Do Teheránské konference byly vkládané velké naděje, Churchill řekl Stalinovi: „Na tomto setkání může záviset nejlepší a nejkratší metoda, jak ukončit válku, ale taky dobré vztahy pro budoucnost světa, které umožní Británii, Spojeným státům a Sovětskému svazu sloužit humanitě.“²¹¹ Roosevelt si chtěl v Teheránu promluvit se Stalinem osobně, věřil, že on sám dovede působit na Stalina lépe než Foreign Office nebo americké ministerstvo zahraničních věcí. Doufal, že se mu povede zmírnit sovětskou podezřívavost a že se se Stalinem spřátelí. Věřil v sílu svého charisma, chtěl si se Stalinem promluvit zejména o územních otázkách a světové organizaci pro zajištění míru.²¹²

Teheránská konference se konala od 28. listopadu do 1. prosince 1943, Sověti v té době odvrátili německý útok v Kursku a začali s protiofenzivou, která se téměř dotkla hranice s polským územím. Na konferenci byla vymyšlena vítězná strategie v Evropě, která byla založena na invazi přes kanál do Evropy, tzv. Den D. Stalin řekl, že plánuje vstoupit do války proti Japonsku, ale bude za to chtít kompenzace a musí být otevřena druhá fronta v Evropě. Velká trojka se také shodla, že Německo by mělo být po válce rozděleno, aby již nikdy nebylo schopné vyvolat válku. Jako východní hranice

²¹⁰ Doenecke, „The Roosevelt Foreign Policy“, 69–70.

²¹¹ Dallek, *Franklin D. Roosevelt and American Foreign Policy*, 418.

²¹² Doenecke, „The Roosevelt Foreign Policy“, 70.

Polska byla dohodnuta Curzonova linie²¹³, Churchill i Roosevelt souhlasili, ale Roosevelt to nemohl přiznat veřejně, protože by ztratil voliče.²¹⁴

Na konferenci byly strategické zájmy USA a SSSR podobné, to se však nedalo říct o zájmech Británie a USA. Churchill byl proti otevření druhé fronty, ale nakonec byl přehlasován. Po Teheránu říkal, že si uvědomil, že je Británie ve srovnání se Sovětským svazem a Spojenými státy malým státem. Vyjádřil, že se cítil jako „malý anglický osel mezi velkým americkým býkem a ruským medvědem“.²¹⁵ Nesdílel nadšení Roosevelta, dokonce prohlásil, že je zde možnost další války.²¹⁶ Stalin z Teheránu odjel spokojený, že mu západní spojenci nebudou bránit v kontrole nad východní Evropou.

Roosevelt byl také po konferenci optimistický, říkal, že se Stalinem vyšli dobře a že věří v počátek dobrých vztahů se sovětským vůdcem. Údajně udělal klíčové ústupky pro ustanovení světového míru, zbavil Stalina podezřívavosti a posílil dlouhodobou spolupráci západních spojenců se Stalinem.²¹⁷

9.3.1 Pobaltská otázka na Teheránské konferenci

Pobaltská otázka byla probírána až poslední den konference. Pobaltí mohlo být použito jako vyjednávací prostředek, ale i tak Roosevelt musel jednat opatrně, protože někteří američtí občané byli lotyšské, estonské nebo litevské národnosti a nechtěl přijít o jejich hlasy v příštích volbách. Roosevelt se vyjádřil, že chápe, že Pobaltí bylo kdysi součástí Ruska a žertem dodal, že kvůli těmto státům USA nepůjdou do války se Sovětským svazem.²¹⁸

Problémem však podle něj bylo, že američtí občané by rádi viděli, že princip sebeurčení malých národů je stále respektován. Jeho požadavkem tedy bylo vyhlášení plebiscitů, které by potvrdily vůli lidí. Roosevelt prohlásil, že je přesvědčen, že obyvatelé budou hlasovat pro Sovětský svaz, ale chtěl, aby bylo vyjádření lidské vůle jasné.²¹⁹ Stalin nic neslíbil, ale připomenul, že i pod ruským carem nemělo Pobaltí autonomii a tenkrát se také nehledělo na jejich vůli, tak proč by se tím měl zabývat on.

²¹³ Etnická polsko-ruská hranice, navržena lordem Curzonem po první světové válce.

²¹⁴ Doenecke, „The Roosevelt Foreign Policy“, 70–72.

²¹⁵ Stoler, „The Roosevelt Foreign Policy“, 169.

²¹⁶ Dallek, *Franklin D. Roosevelt and American Foreign Policy*, 439.

²¹⁷ *Ibid.*, 439.

²¹⁸ *Ibid.*, 436.

²¹⁹ Doenecke, „The Roosevelt Foreign Policy“, 72.

Stalin však lhal, pobaltské gubernie měly autonomii.²²⁰ Stalin si dále nepřál žádný mezinárodní dohled, nicméně přislíbil, že občané Pobaltí dostanou více možností vyjádřit svá přání v souladu se sovětskou ústavou.²²¹

Touto ústní dohodou byla na konferenci odsouhlasena Stalinova získaná území z let 1939 až 1940 a Pobaltí již nebylo velkým problémem ve vztazích Velké trojky. To ovšem neznamenal uznání *de iure*. Občané Pobaltí byli i přesto ponecháni Sovětskému svazu bez západní podpory.²²²

9.4 Vývoj v dalších letech

Moskva stále doufala v uznání anexe *de iure*. V únoru 1944 prohlásil Stalin, že ústava SSSR bude mít nové dodatky, které dají sovětským republikám větší autonomii pro vymezení jejich mezinárodních vztahů.²²³ Dodatek vypadal jako ústupek směrem k obyvatelům Pobaltí a západním spojencům, ve skutečnosti měl posílit sovětskou mezinárodní pozici.²²⁴ Pokud by pobaltské státy byly brány jako sovětské republiky s nezávislým statusem v mezinárodních vztazích, pak by formální uznání anexe bylo samozřejmé. Někteří úředníci z Foreign Office, například Clark Kerr, se domnívali, že by uznání nezávislosti bylo jednoduchou cestou z problému, naopak USA nechtěly přijímat zástupce ze sovětského Pobaltí.²²⁵ Roosevelt a Hull se báli, že by pobaltská otázka mohla ohrozit plány na OSN. Pokud by Pobaltí bylo obětováno, mohli by si Američané myslet, že vláda opustila principy Atlantické charty, a nemuseli by souhlasit s mezinárodní organizací.

Teheránská konference urychlila politické přípravy na návrat sovětských sil do Pobaltí, ke konci ledna 1944 již Rudá armáda dosáhla hranice s Estonskem a Polskem. Sovětům bylo jasné, že nebude těžké obnovit hranice z roku 1941, protože východní Evropa jako region nebyla strategicky významná pro západní spojence. Roku 1944 byl Roosevelt zvolen počtvrté prezidentem, volila ho i většina polských a pobaltských obyvatel.²²⁶ Ve stejném roce Hull rezignoval.

²²⁰ Švec, *Dějiny Pobaltských zemí*, 115.

²²¹ Dallek, *Franklin D. Roosevelt and American Foreign Policy*, 436.

²²² Piirimäe, *Roosevelt, Churchill and the Baltic Question*, 132.

²²³ *Ibid.*, 115.

²²⁴ *Ibid.*, 121.

²²⁵ *Ibid.*, 123–125.

²²⁶ *Ibid.*, 116–121.

9.4.1 Jaltská konference

Stalinovým trumfem v jednáních byla dominance Rudé armády ve válce a její schopnost vyhrávat boje. Do února 1945 již byla většina východní Evropy v sovětských rukou, naopak spojenci se moc neposunuli.²²⁷ V tomto duchu se konala i další spojenecká konference v únoru 1945 v Jaltě. Stalin zde také použil obraz zničené země pro přesvědčení ostatních státníků, aby souhlasili s jeho požadavky. Západní státníci měli pocit povinnosti pomáhat SSSR kvůli ztrátám.²²⁸ Na této konferenci se téma Pobaltí již neprobíralo a Stalin byl připravenější než ostatní státníci. Například Roosevelt se Stalinovým požadavkům příliš nebránil. Diskutovalo se o Polsku, OSN a poválečné situaci Německa.

V dubnu 1945 napsal Roosevelt Churchillovi, že chce „zmenšit sovětský problém a vliv, co nejvíce to bude možné, protože ty problémy vypadají, že narůstají každý den.“²²⁹ Pár dní nato zemřel. Při jednáních Velké trojky byl Stalin vždy dobře připravený, zároveň uměl dělat ústupky naoko, aby dosáhl souhlasu s důležitějšími požadavky. V jeho prospěch hrál i fakt, že USA i Británie neměly strategické zájmy v pobaltském regionu, klíčové pro ně bylo zejména Polsko. Také síla Rudé armády hrála v jeho prospěch, západní spojenci potřebovali, aby Sovětský svaz bojoval a porážel Wehrmacht. Po válce spolupráce se Stalinem již nebyla možná, protože chtěl stále zvyšovat svůj vliv ve východní Evropě.

9.4.2 Situace po druhé světové válce

Ke konci druhé světové války se Pobaltí dostalo opět do Sovětského svazu, navíc zde mohla Moskva provádět změny tvrdě, protože se nemusela obávat silného západního protestu. Rovněž na Postupimské konferenci v létě 1945 nebyla pobaltská otázka probírána a státy nebyly přizvány k Pařížské mírové konferenci. Ačkoliv anexe postrádala legitimitu, musela být světovou komunitou přijata jako fakt. Pobaltští obyvatelé i vyslanci v zahraničí však stále doufali v nějakou akci západu. Naději jim dával i fakt, že anexe Sovětským svazem nebyla mezinárodně uznána a v průběhu půlstoletí většina států opakovaně odmítla uznat připojení Pobaltí k SSSR.

²²⁷ Stoler, „The Roosevelt Foreign Policy“, 177.

²²⁸ William Henry Chamberlin, „The Soviet Union and the Western Powers“, recenze knihy *Russia and the West under Lenin and Stalin*, George F. Kennan, *The Russian Review* 20, č. 1 (červenec 1961): 181, <http://jstor.org> (staženo 7. 5. 2016).

²²⁹ Doenecke, „The Roosevelt Foreign Policy“, 85.

10. Závěr

Okupaci a anexi Pobaltí si Sovětský svaz obhajoval mnoha argumenty, podle něj v pobaltských státech proběhly svobodné volby, ve kterých mohli obyvatelé vyjádřit svou vůli. Navíc údajně vlády dobrovolně podaly přihlášku do SSSR. Dalším argumentem bylo, že ve státech proběhla revoluce podporovaná demonstracemi obyvatel. Sovětský svaz také údajně zachránil Pobaltí od možné německé agrese. Dalším argumentem byla hospodářská pomoc, která pozvedla životní úroveň v regionu. Sovětský svaz však při svých akcích použil hrozbu síly, navíc sovětsští komisaři a Rudá armáda dohlíželi na události v Pobaltí a rovněž řídili jejich průběh.

Mezinárodní reakce na okupaci a anexi Pobaltí byla většinou odmítavá, našly se ale i výjimky, například Švédsko, které dobrovolně předalo Sovětům majetek pobaltských vyslanectví. Neuznání legitimacy sovětské anexe bylo přelomové, nebylo totiž povinností násilná připojení území odmítat. Vyslanci původních pobaltských republik mohli v některých státech, například v USA, pokračovat v činnosti, která byla pochopitelně limitována okolnostmi. Díky neuznání rovněž některé státy odmítly po válce repatriovat zpět do Sovětského svazu obyvatele, kteří si to nepřáli.

Velká Británie i Spojené státy americké se k anexi vyjádřily odmítavě, později však v rámci spojenečství se Stalinem proti Hitlerovi byly obě západní vlády ochotné dělat ústupky. Zlom v uvažování o Sovětském svazu nastal v létě 1941, kdy byl SSSR napaden Německem. Vláda Velké Británie musela brát v potaz více faktorů, například možnou sovětskou dominanci v celé Evropě a také fakt, že Sovětský svaz byl prakticky jediný, kdo byl schopný Německo porazit. Mezi lety 1941 a 1942 probíhala vyjednávání o britsko-sovětské dohodě, původně Stalin chtěl, aby v ní byl obsažen i souhlas se sovětskými teritoriálními zisky. Nakonec však byla smlouva uzavřena bez územních otázek, zejména kvůli odmítavému postoji vlády a prezidenta USA.

USA se k anexi postavily odmítavěji a tvrději než Velká Británie. Mohly si to dovolit, protože se ještě nenacházely ve válce a navíc jsou geograficky vzdálenější od Evropy. Navíc v rámci americké zahraniční politiky existovala Stimsonova doktrína, která byla formulována roku 1932 v případě neuznání anexe Mandžuska Japonskem. V souladu s touto doktrínou formuloval státní podtajemník Welles deklaraci, kterou byly odmítnuty sovětské akce v Pobaltí.

Roku 1941 byla podepsána Atlantická charta, kterou USA a Británie stanovily své válečné cíle. Jedním z nich bylo i neuznání územních změn, které se udály proti vůli lidu. Sovětský svaz později chartu také podepsal. Mezi státníky Velké trojky proběhlo několik konferencí, klíčovou pro Pobaltí byla Teheránská konference, která se konala na konci roku 1943. Na této konferenci byl tiše odsouhlasen sovětský vliv v Pobaltí, požadavkem západních stran však bylo, aby ve státech proběhly plebiscity, čímž by nebyla Atlantická charta tolik porušena. Stalin však s tímto požadavkem nesouhlasil, podle něj již obyvatelé Pobaltí měli možnost vyjádření svobodné vůle.

Spojené státy zavedly ve své zahraniční politice princip neuznání anexí. Po celou dobu, kdy bylo Pobaltí součástí SSSR, USA tento princip dodržovaly v rétorice. Nicméně během Teheránské konference Roosevelt souhlasil se sovětskými zisky a ujistil ho, že USA nepůjdou kvůli tomuto regionu do války. Roosevelt věděl, že SSSR je důležitý spojenec pro porážku Hitlera, proto byl ochotný udělat ústupky, aby byla spolupráce účinná. Dodržovat idealistický wilsonovský přístup po celou válku nebylo možné, proto se Roosevelt uchýlil k realpolitice.

Uznání sovětských územních požadavků *de facto* ovlivnilo více faktorů. Rudá armáda postupovala rychle na západ, kdežto spojenecké jednotky nebyly tak úspěšné. Dalším důvodem byla absence strategických zájmů v regionu Pobaltí a fakt, že pokud by Rudá armáda území obsadila, nebylo by snadné ji donutit odejít. Západní velmoci doufaly, že uznání některých Stalinových požadavků sníží jeho podezřívavost a již nebude mít větší nároky.

Sovětská moc nad Pobaltím byla obnovena roku 1944. Uznání sovětské anexe *de iure* však nebylo nikdy uděleno. Ačkoliv Sovětský svaz stále odmítal nazývat události okupací a anexí a ospravedlňoval se zejména vyjádřením svobodné vůle lidí ve volbách roku 1940, postoj většiny států byl odmítavý. Díky tomu mohly pobaltské diplomatické mise pokračovat v činnosti a po rozpadu SSSR roku 1991 bylo pro pobaltské státy snazší obhájit si nárok na nezávislost.

Summary

This thesis dealt with the case of the Soviet annexation of the Baltic States and their following incorporation into the USSR. After the First World War the Baltic States – Estonia, Latvia and Lithuania – became independent for the first time in history. During the interwar period they had to deal with parliamentary issues, for example the political parties were not able to settle and therefore not able to act. That is why in Baltic States were established authoritarian regimes. The states exported majority of products to the Western Europe and basically everything was oriented towards the West. The Baltic States also wanted to synchronise their foreign policies, Latvia and Estonia established the Baltic Entente. This organization was in reality not effective because the states had different attitudes towards the neighbouring countries.

In August 1939 Nazi Germany and the USSR signed a neutrality pact with a secret protocol that divided the Eastern Europe into spheres of influence. Latvia and Estonia (Lithuania in September 1939) became Soviet spheres. During the autumn of 1939 the USSR signed with Baltic States Mutual Assistance Treaties which permitted the Soviet government to establish military and naval bases on Baltic territory. In June 1940 the Baltic States were accused of failing to accomplish the duties from the treaties and they had to accept ultimatums. Next day the old Baltic governments had to resign and the Red Army occupied territories of the Baltic States. The Soviet Union led and controlled the following events, including elections. The new governments applied for incorporation into the USSR. They were accepted and the Baltic States became part of the USSR for the next 50 years. There was also a short period of German occupation from 1941 until 1944 but after that the Soviet regime was restored.

The international reaction was mostly negative, majority of countries refused to recognize the legitimacy of Soviet actions. The only different reaction was Swedish; Sweden gave the Baltic assets and ships to the USSR.

The reaction of the United Kingdom and the USA was also dismissive. But after, when Winston Churchill and Franklin D. Roosevelt negotiated with Stalin at the Tehran Conference they decided to silently accept the status quo. But *de iure* recognition has never been granted. The acceptance was made because the Red Army was fighting successfully in Europe and also the West had no strategic interests in the Baltic States.

The US policy was based on Welles Declaration which was consistent with the Stimson Doctrine of non-recognition of the forcible seizure of territory. During the

negotiations over Anglo-Soviet treaty between 1941 and 1942 some representatives of the UK thought that granting recognition of the annexation could make the cooperation with Stalin better. But later the Anglo-Soviet treaty did not contain any territorial agreements.

The international refusal to recognize the legitimacy of the Soviet annexation helped the Baltic States to re-establish their independence. Some Soviet historians do not see the period as occupation, they claim that the incorporation was spontaneous and everything was clear. But the elections were definitely under Soviet control and the acceptance of the ultimatums was made under the threat of force.

Použitá literatura

Primární zdroje

Grava-Kreituse, Ilga. et. al., eds. *The Occupation and Annexation of Latvia 1939–1940. Documents and Materials*. Riga, 1995.

„Charta Organizace spojených národů a Statut mezinárodního soudního dvora“. Oficiální stránka Informačního centra OSN v Praze. <http://www.osn.cz/wp-content/uploads/2015/03/charta-organizace-spojenych-narodu-a-statut-mezinarodniho-soudniho-dvora.pdf> (staženo 7. 4. 2017).

Plakans, Andrejs. *Experiencing Totalitarianism. The Invasion and Occupation of Latvia by the USSR and Nazi Germany 1939–1991*. Bloomington: AuthorHouse, 2007.

Саонов, Анатолий А. „Советская оккупация Прибалтики“ в архивных документах. Москва: Институт Социально-Политических Исследований РАН, 2009.

Sekundární zdroje

Bradnová, Hana et. al., eds. *Encyklopedický slovník*. Praha: Odeon, 1993.

Current, Richard N. „The Stimson Doctrine and the Hoover Doctrine“. *The American Historical Review* 59, č. 3 (duben 1954): 513-542. <http://jstor.org> (staženo 1. 11. 2016).

Dallek, Robert. *Franklin D. Roosevelt and American Foreign Policy, 1932–1945 (With a New Afterword)*. New York: Oxford University Press, 1995.

Doenecke, Justus D. a Mark A. Stoler. *Debating Franklin D. Roosevelt's Foreign Policies, 1933–1945*. Lanham: Rowman & Littlefield Publishers, Inc., 2005.

Hiden, John, Vahur Made and David J. Smith, eds. *The Baltic Question during the Cold War*. Londýn: Routledge, 2008.

Hough, William J. H. „The Annexation of the Baltic States and Its Effect on the Development of Law Prohibiting Forcible Seizure of Territory“. *New York Law School Journal of International and Comparative Law* 6, č. 2 (zima 1985): 301–533.

Chamberlin, William Henry. „Seven Phases of Soviet Foreign Policy“. *The Russian Review* 15, č. 2 (duben 1956): 77-84. <http://www.jstor.org> (staženo 7. 5. 2016).

Chamberlin, William Henry. „The Soviet Union and the Western Powers“. Recenze knihy *Russia and the West under Lenin and Stalin*, George F. Kennan. *The Russian Review* 20, č. 1 (červenec 1961): 177-184. <http://jstor.org> (staženo 7. 5. 2016).

Kitchen, Martin. „Winston Churchill and the Soviet Union during the Second World War“. *The Historical Journal* 30, č. 2 (červen 1987): 415-436. <http://jstor.org> (staženo 7. 5. 2016).

Lowenthal, Mark M. „Roosevelt and the Coming of the War: The Search for United States Policy 1937-42“. *Journal of Contemporary History* 16, č. 3, The Second World War: Part 2 (červenec 1981): 413-440. <http://jstor.org> (staženo 7. 5. 2016).

Mäлкsoo, Lauri. *The Illegal Annexation and State Continuity: The Case of the Incorporation of the Baltic States by the USSR*. Leiden: Brill Academic Publishers, 2003.

Misiunas, Romuald J. a Rein Taagepera. *The Baltic States: Years of Dependence 1940-1980*. Londýn: C. Hurst & Co. (Publishers) Ltd., 1983.

McHugh, James T. a James S. Pacy. *Diplomats Without a Country: Baltic Diplomacy, International Law and the Cold War*. Westport: Greenwood Press, 2001.

Piirimäe, Kaarel. *Roosevelt, Churchill and the Baltic Question. Allied Relations during the Second World War*. New York: Palgrave Macmillan, 2014.

Rislakki, Jukka. *The Case for Latvia: Disinformation Campaigns Against a Small Nation*. Amsterdam: Rodopi B.V., 2008.

Rutenberg, Gregory. „The Baltic States and the Soviet Union“. *The American Journal of International Law* 29, č. 4 (říjen 1935): 598-615. <http://jstor.org> (staženo 7. 5. 2016).

Saburova, Irina. „The Soviet Occupation of the Baltic States“. *The Russian Review* 14, č. 1 (leden 1955): 36-49. <http://jstor.org> (staženo 7. 5. 2016).

Smetana, Vít. *Ani vojna, ani mír*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2016.

Snyder, Timothy. *Krvavé země. Evropa mezi Hitlerem a Stalinem*. Praha: Nakladatelství Paseka s.r.o., 2013.

Švec, Luboš, Vladimír Macura a Pavel Štoll. *Dějiny Pobaltských zemí*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1996.

Švec, Luboš, „Pobaltská revoluce“. V *Perestrojka, pobaltské republiky a Československo 1988-1991*, Luboš Švec, 62-147. Praha: Dokořán, 2013.

Wright, Quincy. „The Legal Foundation of the Stimson Doctrine“. *Pacific Affairs* 8, č. 4 (prosinec 1935): 439-446. <http://jstor.org> (staženo 1. 11. 2016).

Ziemele, Ineta. *State Continuity and Nationality: The Baltic States and Russia. Past, Present and Future as Defined by International Law*. Leiden: Koninklijke Brill NV, 2005.

Донгаров, А. Г. а Г. Н. Пескова. „СССР и страны Прибалтики (август 1939 - август 1940)“. *Вопросы истории* 1 (1991): 33-49.

Зубкова, Елена. *Прибалтика и Кремль, 1940-1953*. Москва: ПОССПЭН, 2008.